

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«КРИВОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ»
КРИВОРІЗЬКИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ ІНСТИТУТ**

Кафедра практичної психології

Реєстраційний № _____
« ____ » _____ 20 ____ р.

КУРСОВА РОБОТА

з психокорекції

**на тему: Психокорекція аутоагресивності підлітків засобами
транзактного аналізу.**

Студента ІV курсу групи ПП-11
Психолого-педагогічного факультету
напряму підготовки (спеціальності)
практична психологія
Депутатова Владислава Олександровича

Керівник: кандидат психол. наук,
старший викладач
Туркова Дар'я Михайлівна

Оцінка:
Національна шкала _____
Шкала ECTS _____ Кількість балів _____

Члени комісії

_____	_____
(підпис)	(прізвище та ініціали)
_____	_____
(підпис)	(прізвище та ініціали)
_____	_____
(підпис)	(прізвище та ініціали)

ЗМІСТ

	С.
СПИСОК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ	4
ВСТУП	5
РОЗДІЛ 1. Теоретико-методологічні основи вивчення аутоагресивності підлітків.....	8
1.1. Методологія дослідження.....	8
1.2. Аутоагресивність як об'єкт соціогуманітарних досліджень.....	15
1.3. Особливості аутоагресивності у підлітковому віці: огляд емпіричних досліджень.....	22
Висновки до розділу 1	26
РОЗДІЛ 2. Емпіричне дослідження транзактноаналітичних особливостей аутоагресивності у підлітковому віці.....	27
2.1. Організація і методика дослідження	27
2.2. Аналіз і інтерпретація отриманих результатів.....	29
Висновки до розділу 2	32
РОЗДІЛ 3. Апробація психокорекційної програми засобами транзактного аналізу.....	34
3.1. Обґрунтування корекційної моделі	34
3.2. Опис корекційної програми	37
3.3. Оцінка ефективності проведеної інтервенції.....	39
Висновки до розділу 3	40
ВИСНОВКИ	42
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	44
Додаток А	49
Додаток Б	57
Додаток В	59
Додаток Г	62

Додаток Д 65

СПИСОК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

ТА - транзактний аналіз

Р - Parent (Батько)

А - Adult (Дорослий)

С - Child (Дитина)

ВСТУП

У сьогоденному українському суспільстві дуже гостро стоять такі проблеми як хімічна залежність, віктимна поведінка, екстремізм, навмисне самопошкодження та суїцид. Науковці детально досліджують ці явища як окремі, але вони мають один загальний для усіх елемент — аутоагресію. Взагалі, аутоагресія так чи інакше хоча б раз проявлялась у житті кожної людини, але в деякого вона розвивається в стійку рису – аутоагресивність.

Оскільки підлітковий вік – дуже важливий етап становлення особистості (бо відбувається життєве самовизначення підлітка, формуються плани на майбутнє), то прояви аутоагресивної поведінки різного роду можуть спотворити хід усього подальшого життя. Порушену нами проблему в психологічній літературі розглянуто дуже детально. Так, питання аутоагресивності та її природи досліджували Л. Г. Жаркова [15], Г. Я. Пілягіна [26], З. Фрейд [36] та ін., аутоагресивну поведінку в цілому та її види (суїцидальність, віктимність, адиктивність, самопошкодження) розкрито в роботах Н. В. Агазаде [1], К. Меннінгер [41], О. А. Реан [29], В. О. Руженков [31], та ін. Низка робіт присвячена особливостям аутоагресивності підлітків: праці О. Б. Бовть [3], М. С. Великодної [4], Е. Л. Дружиніної [13], Н. О. Макарчук [21], І. М. Павличевої [38], М. М. Салової, С. О. Фалкіної [35], Л. С. Шевіріної, Д. Ю. Шигашова [40] та ін.

Якщо говорити про причини аутоагресивності, то за думкою багатьох дослідників (Л. Г. Жаркової [15], К. Меннінгера [41], З. Фрейда [36], та ін.) вона є прямим наслідком внутрішніх психологічних конфліктів. Напрям психології особистості та система психотерапії транзактний аналіз (Е. Берн [2], Б. та М. Гулдінг [9], Т. Харріс [37] та ін.) є дуже вдалим підходом для розгляду внутрішніх психологічних конфліктів, але, на жаль, з

позиції ТА цю проблему ще не було досліджено у розглянутих нами джерелах.

Отже, дослідження структурно-особистісних детермінант аутоагресивності підлітків з позиції ТА можна вважати **актуальним**.

Мета дослідження — теоретично вивчити та емпірично дослідити корекційні можливості ТА в роботі з аутоагресивністю в підлітковому віці.

Об'єкт дослідження: цілісна структура особистості підлітка.

Предмет дослідження: корекційні можливості ТА у подоланні аутоагресивності підлітків.

Згідно з метою дослідження нами були поставлені такі **завдання**:

1) на основі теоретичного аналізу наукової літератури узагальнити інформацію з проблеми дослідження;

2) організувати і провести емпіричне дослідження рівня аутоагресивності, особливостей структури особистості та особливостей життєвих позицій підлітків;

3) за результатами математичного аналізу описати зв'язок між рівнем аутоагресивності та структурою Р-А-С.

4) скласти програму психокорекції аутоагресивності підлітків засобами ТА;

5) апробувати психокорекційну програму на вибірці підлітків 13-14 років;

6) перевірити ефективність запропонованої психокорекційної програми.

Методи дослідження: теоретичні: аналіз літератури, узагальнення теоретичних положень; емпіричні: метод поперечних зрізів, тестування; математико-статистичні: непараметричний ранговий коефіцієнт кореляції Спірмена, непараметричний U-критерій Манна-Уїтні; інтерпретаційні: тлумачення отриманих даних з теоретико-методологічних позицій ТА.

Експериментальною базою дослідження стали ДПЗОтаВ "Одісей" (смт. Кирилівка), ДОЛ "Слава" (смт. Скадовськ), ЗОШ № 75 (м. Кривий Ріг),

ЗОШ № 57 (м. Кривий Ріг). Вибірку дослідження склали 59 підлітків 11-14 років, з них — 24 дівчат та 35 хлопців.

Практичне значення: Одержані результати дозволяють науково-обґрунтовано підходити до питання профілактичних та психокорекційних заходів щодо можливостей коригування аутоагресивності підлітка в індивідуальній чи груповій роботі шляхом посилення його А та послаблення інших структурних компонентів особистості.

Апробація дослідження проходила шляхом висвітлення часткових результатів роботи на Всеукраїнській міждисциплінарній науково-практичній конференції “Тендерна освіта в сучасному університеті: досвід, проблеми та перспективи” (м. Кривий Ріг, 2014), а також шляхом корекційної роботи з аутоагресивними підлітками, що є учнями ЗОШ № 57 м. Кривого Рогу.

Структура: робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків до кожного з них, загальних висновків, списку використаних джерел і додатків. Містить 4 таблиці, 4 схеми та 5 додатків. Загальний обсяг – 72 сторінок, основний текст викладено на 43 сторінках.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ВИВЧЕННЯ АУТОАГРЕСИВНОСТІ ПІДЛІТКІВ

1.1 Методологія дослідження

Методологічною основою нашого дослідження є теорія та метод трансактного аналізу (ТА) — напряму психології особистості та системи психотерапії, що, за визначенням Я.Стюарта, має на меті розвиток та зміну особистості [34]. Концепція була запропонована американським психологом та психіатром Еріком Берном [2] та дістала подальшу розробку в роботах М. Гулдінг [9], Т. Харріса [37], та ін.

Серед основних понять, якими оперує ТА, є такі: еґо-стани, транзакції, життєві позиції та структурування часу. Так, *еґо-стани* – це певні системи почуттів та переживань, що безпосередньо пов'язані з певними патернами поведінки. В своїх роботах, Е. Берн виділяє три умовно названі еґо-стани: це Parent (P), Adult (A), Child (C), що в перекладі з англійської означають Батько, Дорослий та Дитина відповідно. Кожен з цих еґо-станів детально описаний, має свою природу і свої вербальні та невербальні прояви:

1) Parent – поведінка, думки та почуття, скопійовані з батьків або парентальних фігур. Функціонально виділяють 2 види P: Контролюючий P (позитивне прояв – дає дитині захист, відкриває перспективи, дає рекомендації як жити; негативний прояв – передбачає слухняність, обмежує, командує, контролює) та Турботливий P (стимулює, підтримує, надихає, підсилює потенціал людини);

2) Adult – автономний стан, автономно направлений на об'єктивну оцінку реальності, інформації;

3) Child – найбільш архаїчні зразки почуттів та поведінки, що були зафіксовані у ранньому дитинстві [2; 9]. Функціонально виділяють Адаптивну С (виховану, слухняну, дисципліновану, безініціативну, залякану), Вільну С (розкуту, яка робить те, що хоче, поведінка спонтанна, безпосередня і творча), Бунтівну С (неслухняну, грубу, що часто йде на конфлікт і багато робить навпаки).

Т. Харріс запропонував дуже яскравий опис фізичних та вербальних проявів цих его-станів, ось деякі з них: 1) А – нахмурений лоб, стиснуті губи, вказуючий жест пальцем; серед типових фраз: "запам'ятай на все життя", "скільки раз я тобі повторював?", "я б на твоєму місці" тощо; 2) С – сльози, тремтячі або надуті губи, високий хникаючий голос, зачухання очей або опущений погляд; серед типових фраз: "хочу", "більше за все", "краще всіх", "сюсюкаючі" висловлювання; 3) А – не має загальних фізичних проявів, при цьому его-стані просто відсутні прояви Р та С; серед основних слів, які притаманні А – хто, що, де, коли, чому і як [37].

Теоретичний аналіз змістових характеристик тріади Р-А-С показав, що її можна розглядати не тільки як его-стани, але і як структуру особистості, розуміючи під останньою, слідом за М. Ю. Головіним, цілісне системне утворення, сукупність соціально значущих психічних властивостей, відносин і дій індивіда, що склалися в процесі онтогенезу і визначають його поведінку як поведінку свідомого суб'єкта діяльності та спілкування [6]. Ми виходили з того, що тріада Р-А-С формується під час життя людини і є досить стійкою. Цю ідею певним чином висвітлює і Т. Харріс, на думку якого, его-стан — це не тільки система емоцій і почуттів, але і певна інформація, що в основному записується протягом дитинства, а потім доповнюється під час життя [37]. Крім того, хоча Р-А-С дуже індивідуальна для кожної людини, та інформація, яку вона в собі тримає, має загальні ознаки для всіх людей. Отже, ми вважаємо доцільним розглядати тріаду Р-А-С саме як структуру особистості, оскільки кожен елемент цієї тріади стійкий, соціально-значущий, прямо

впливає на інші елементи, на поведінку, спілкування та діяльність кожної людини.

Структура Р-А-С забезпечує функціонування транзакцій. Транзакція – одиниця соціальної взаємодії. Вона виникає тоді, коли було запропоновано якийсь спосіб спілкування, або, говорячи мовою Е. Берна, було тим чи іншим способом показано, що одна людина помічає присутність іншої (це – транзактний стимул), а інша людина погоджується на цей спосіб спілкування або якимось чином відреагує на стимул людини (це - транзактна реакція) [2]. Існують такі види транзакцій:

1. Паралельні транзакції – це такі транзакції, в яких реципієнт відреагував саме так, як того бажав комунікатор, тобто коли транзакція відійшла, наприклад, від С до Р, а реакція партнера – від Р до С (див рис. 1.1).

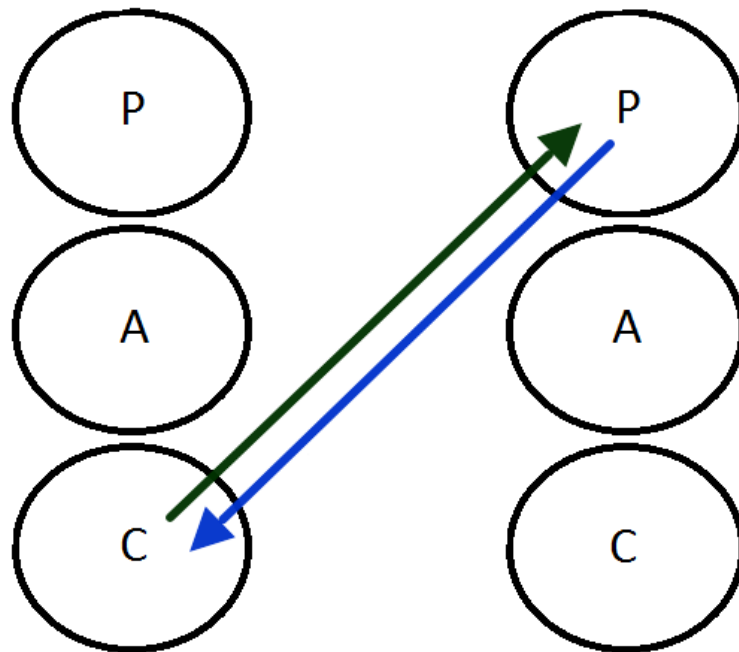

Рис. 1.1. Паралельна транзакція

2. Перехресні транзакції – це такі транзакції, коли реципієнт відреагував зовсім не так, як бажав комунікатор, тобто коли транзакція відійшла, наприклад, від А до А, а реакція партнера – від С до Р (див. рис. 1.2). Перехресні транзакції породжують конфлікт.

3. Приховані транзакції – це такі транзакції, в яких одночасно беруть участь більше двох его-станів, тобто коли на помітному (соціальному) рівні

транзакція відійшла, наприклад, від А до А, а на прихованому (психологічному) рівні транзакція відійшла, наприклад, від А до С (див. рис. 1.3). Приховані транзакції є основою для ігор.

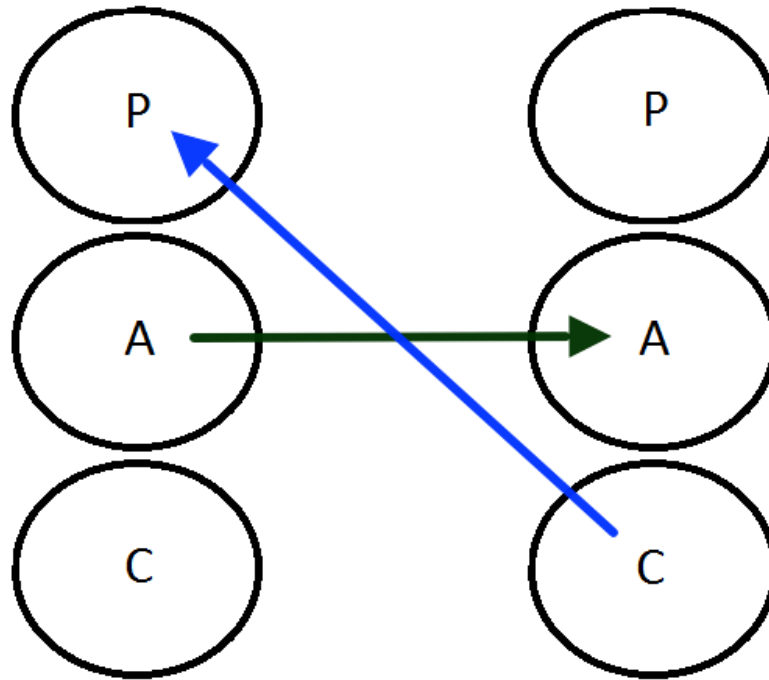

Рис. 1.2. Перехресна транзакція

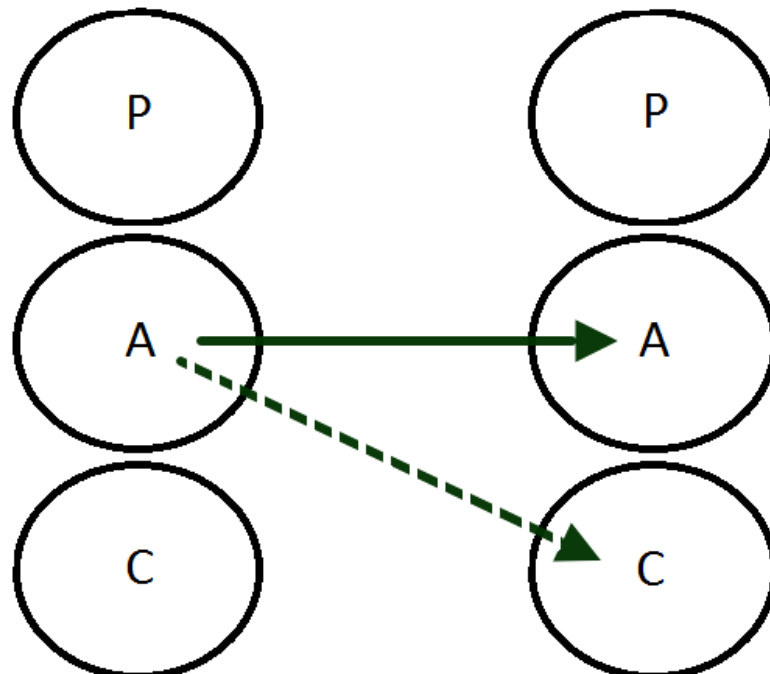

Рис. 1.3. Прихована транзакція

Окрім аналізу структури Р-А-С, представники ТА займаються вивченням життєвих позицій людини. Життєва позиція – це сукупність основних уявлень про себе і оточуючих, які покликані виправдати рішення і

поведінку людини [34]. Ці уявлення можуть бути охарактеризовані таким чином: Я – ОК (я в порядку), Я – не ОК (я не в порядку), Ти – ОК (ти в порядку), Ти – не ОК (ти не в порядку). Якщо об'єднати їх у всіх можливих комбінаціях, то вийде: Я – ОК, Ти – ОК; Я – ОК, Ти – не ОК; Я – не ОК, Ти – ОК; Я – не ОК, Ти – не ОК. Ці комбінації і є життєвою позицією [2]. "У транзактному аналізі для стислості термін "ОК" позначають знаком "+", термін "не ОК" – знаком "-", слово "ти" скорочують до "Т", таким чином, чотири життєві позиції записуються в спрощеній у формі: Я+Т+, Я+Т-, Я-Т+, Я-Т-" [28, с. 128]. Коли дитина приймає одну з життєвих позицій, весь свій життєвий сценарій (Переможець або Невдаха) вона підлаштовує під неї [34]. На думку Е. Берна, одного разу прийнята життєва позиція (у віці від 3 до 7 років) протягом життя не змінюється. Учений К. Штайнер вважає, що життєва позиція з'являється в самому ранньому віці, в перші місяці годування грудьми. Відчуваючи гармонію з навколишнім світом, дитина приймає позицію Я+Т+, а вже після, якщо перестає відчувати цю гармонію, відчуваючи, що турбота матері слабшає, міняє її на іншу позицію [цит. за 34]. Іншої думки дотримується Т. Харріс. Він вважає, що після народження дитина приймає спочатку позицію Я-Т+, а в процесі онтогенетичного розвитку під впливом соціуму у віці трьох років фіксує одну з установок, окрім Я+Т+, оскільки це – єдина усвідомлена установка, яку дитина чи доросла людина може прийняти при переоцінці отриманого досвіду[37].

Стосовно структурування часу у ТА виділяється 6 способів самостійно структурувати свій час у групі [2; 7; 34; 37]:

1. Відхід у себе – це відмова від транзакцій. Під час цього виду структурування часу людина може фізично знаходитись разом з іншими людьми, а подумки бути десь в іншому місці, згадувати вчорашній день або просто літати у хмарах.

2. Ритуал – це соціально запрограмоване використання часу, коли всі учасники приходять до угоди вести себе певним чином. Цей спосіб також не

передбачає особистісної залученості. Ритуал на деякий час об'єднує групу людей, але не зближуючи їх при цьому.

3. Діяльність – звичний, зручний і утилітарний спосіб організації часу за допомогою обробки деякого матеріалу з зовнішньої дійсності. Такий спосіб може приносити задоволення або ж сам по собі, або ж у вигляді заохочення за роботу, бо він продуктивний, але ж не передбачає сильної потреби зближатись з іншими людьми.

4. Розвага – це серія не дуже жорстко структурованих транзакцій, що має на меті налагоджування контактів, збір певної поверхової інформації та отримання задоволення від спілкування. Люди, що не можуть розважатися, - неконтактні.

5. Гра – серія слідуєчих один за одним прихованих додаткових транзакцій з чітко визначеним і передбачуваним результатом. Ігри - це не розвага і далеко не завжди приносить задоволення всім, хто так чи інакше до неї притягнут. Ці ігри мають якусь винагороду, чи то екзистенційну, чи то соціальну, чи то психологічну. В іграх завжди є приховані транзакції, тобто вони не щирі. Існує багато ігор, які мають свої назви. Першою відкритою Е.Берном грою була "Чому би вам не... Так, але", в якій висувається якась проблема, цій персоні навколишні пропонують варіанти її вирішення, але всі вони спростовуються.

6. Близькість – це щирі взаємостосунки між людьми, що вільні від ігор, тобто тут нема цілей, які одним з партнерів приховані. Це істинна любов, в основі якої стоїть життєва позиція Я+Т+.

Розглянуті нами базові поняття по-різному висвітлені представниками різних шкіл ТА. І. В. Лєтова [18] зазначає, що у наш час таких шкіл оформилося три, кожна з яких сформулювала свою теоретичну модель та свій набір технік:

1) класична школа - названа так, бо максимально приближена до того підходу, що був запропонований у перші роки існування ТА Е. Берном та його колегами. В основі – усвідомлення ігор, в які грає людина, зміна старого

патерну поведінки, що закладено у життєвому сценарії людини та вивільнення від цього сценарію;

2) школа Катексису, розроблена подружжям Шифф. В основі – ідея про те, що психічно хворими стають з-за того, що ними були отримані хворі приписи від батьків, тому ця людина "перевиховується" терапевтом, що постає у ролі послідовного, люблячого батька, тим самим формує у хворого нову структуру Р, намагаючись витіснити стару, хвору Р;

3) школа нових рішень, розроблена Б. та М. Гулдінами. У цьому підході об'єднана теорія ТА та методи гештальт-терапії. Автори наголошують на тому, що для вивільнення від старого сценарію потрібно зробити нове рішення, позбавивши сили те, що було зроблено у дитячому віці. Прийняття нового рішення відбувається за допомогою переживання дитячих сцен, де були прийняті старі рішення.

Проаналізувавши основні позиції ТА, ми можемо сформулювати такі методологічні принципи нашого дослідження:

1. Моделлю структури особистості, яка прямо впливає на поведінку, спілкування, діяльність та інші аспекти життя людини, є запропована в ТА тріада Р-А-С, яку прийнято розглядати як сукупність еґо-станів;

2. Від народження в індивіда формується певна життєва позиція, яка, за Т. Харрісом, відповідає Я-Т+, а вже потім може змінюватися у процесі переоцінки набутого досвіду;

3. Життєвий сценарій ґрунтується на дитячих рішеннях (усвідомлених та неусвідомлених), тож, згідно з Б. і М. Гулдінами, може бути зміненим лише за допомогою прийняття нових рішень.

1.2 Аутоагресивність як об'єкт соціогуманітарних досліджень

Проблему аутоагресивності в науковій літературі представлено через такі часткові: проблему тлумачення явища аутоагресії (С. Ю. Головін [6], С. С. Степанов [27] та ін.), проблему детермінації аутоагресивності (Л. Г. Жаркова [15], Г. Я. Пілягіна [26], З. Фрейд [30] та ін.), проблему класифікації аутоагресії (Н. В. Агазаде [1], В. О. Руженков [31] та ін.) та проблему конкретних видів аутоагресії, особливо найбільш тривожного – суїциду (В. І. Дашенко [10], Е. Дюркгейм [14], В. П. Москалець [28], Н. О. Сакович [31], Ю. Р. Сидорик [28] та ін.).

Стосовно тлумачення поняття аутоагресії, С. Ю. Головін наводить таке визначення: аутоагресія – вид поведінки агресивної; агресивні дії, що направляються суб'єктом на самого себе, що проявляється в самозвинуваченні, самоприниженні, нанесенні собі тілесних ушкоджень, суїцидній поведінці [6]. Це визначення дещо доповнюється С. С. Степановим: "аутоагресія – це різновид агресивної поведінки, при якій ворожі дії по якимось причинам (переважно соціальним – коли об'єкт, що викликав агресію, є недосяжним, занадто сильним – так чи інакше невразливий) не можуть бути звернені на подразнюючий об'єкт та спрямовуються суб'єктом на самого себе" [27, с.73]. Суїцид, за думкою С. С. Степанова, – це особливо важкий випадок прояву аутоагресії.

Радянський психолог А. О. Реан вводить поняття "аутоагресивний патерн особистості" [29]. Аутоагресія, на його думку, є не просто ізольованою особистісною рисою, конкретною особливістю, а складним особистісним комплексом, який функціонує і виявляється на різних рівнях. В структурі аутоагресивного патерну особистості науковець виділяє такі субблоки:

1. Характерологічний субблок: як показали дослідження А. О. Реана, рівень аутоагресії прямо корелює з інтроверсією, педантичністю,

депресивністю, невротичністю, а також від'ємно корелює з демонстративністю особистості.

2. Самооціночний субблок: за даними дослідження науковця, рівень аутоагресії від'ємно корелює з рівнем самооцінки.

3. Інтерактивний субблок: за даними науковця, рівень аутоагресії від'ємно корелює з товариськістю та прямо — з сором'язливістю.

4. Соціально-перцептивний субблок: аутоагресія не пов'язана з негативізацією сприйняття інших, скоріш навпаки, вона корелює з рівнем позитивного сприйняття значущих інших, а також чим вище виявилась аутоагресія – тим більш негативними є уявлення суб'єкта щодо оцінки його іншими людьми.

Дані, представлені О. А. Реаном, з позиції ТА виражають життєву позицію аутоагресивних осіб Я-Т+. Про це каже і від'ємна кореляція з самооцінкою, демонстративністю (Я-), позитивне сприйняття інших (Т+), а також уявлення про негативне оцінювання себе з боку інших (Я-Т+), тому дослідити зв'язок життєвої позиції та аутоагресії було поставлено нами за одну з задач.

Якщо говорити про природу аутоагресивності як риси, якій притаманна аутоагресія, то Г. Я. Пілягіна виділяє теорію фрустрації, теорію наuczіння та психоаналітичну теорію. З позиції теорії фрустрації, аутоагресивна поведінка формується як результат фрустрації життєво важливих особистісних потреб [цит. за 26]. Представники біхевіористської теорії наuczіння стверджують, що аутоагресивні дії є результатом наслідкування засобам поведінкового захисного реагування, придбаного у процесі виховання [цит. за 26], тобто, якщо розглядати її з позиції ТА, мова йде про накопичення інформації у Р, тобто копіювання стратегій поведінки у батьків та подальше їх відтворення. Психоаналітична позиція з приводу природи аутоагресивності була висвітлена ще З. Фрейдом. Так, у праці "Сум і меланхолія" він чітко пояснює процес її формування. Для цього нам потрібна деяка особа, до якої лібідо є прив'язаним. Вплив реального засмучення або розчарування з боку

цієї особи викликає потрясіння прив'язаності до неї. Прив'язаність виявляється малостійкою та руйнується, але вільне лібідо не було перенесено на інший об'єкт, воно повертається до Я. Тут воно не знаходить ніякого застосування, тому слугує ототожненню Я з залишеною особою. Таким чином, конфлікт між Я та улюбленою особою перетворюється у сутичку між Я та зміненим завдяки ототожненню Я, тобто з самим собою. Також З. Фрейд пояснює процес ототожнення шляхом регресування Я до оральної фази психосексуального розвитку та поглинання улюбленого об'єкту у себе. Таким чином, якщо кохання до об'єкту від якого неможливо відмовитись, знайшло собі вихід в ототожненні, то по відношенню до цього об'єкту, що слугує заміною, проявляється ненависть, як наслідок – новий об'єкт катується, принижується, ображається, завдяки чому ненависть отримує садистичне задоволення. Таким чином, людина обхідним шляхом мстить через самокатування початковим об'єктам [36]. Якщо дивитись на цю теорію з боку ТА, то можна побачити таке: З. Фрейд каже про два Я, одне з яких є результатом ототожнення коханого об'єкту. Під коханим об'єктом у ранньому дитинстві може матися на увазі лише хтось з батьків або парентальна фігура. Таким чином, в особистості проходить конфлікт між С та Р, бо А ще може бути не сформованим.

Сучасні науковці не обмежуються класичними теоріями природи аутоагресивності, так, Л. Г. Жаркова[15], розглядає аутоагресивність як один з видів розрядки афекту. Говорячи про афект, авторка має на увазі короткочасну інтенсивну негативну емоцію, яка виникає внаслідок фрустрації з боку агресивного, травмуючого об'єкту (мається на увазі парентальна фігура). Розрядка може проходити через чотири основні напрямки:

- 1) В тіло, але назовні – відреагований афект (крик, фізична дія);
- 2) В психіку назовні – відреагований афект, що проявляється у почуттях (сльози, сміх);

3) В психіку всередину – невідреагований афект (виникають неврози, аутоагресія);

4) В тіло всередину – не відреагований афект (виникають психосоматичні захворювання, аутоагресія).

Визначення тих видів поведінки (або ж, розладів), які є аутоагресивними, стало предметом досліджень Н. В. Агазаде [1], В. О. Руженкова, Г. О. Лобова, А. В. Боевої [31] та ін., кожен з яких запропонував власний критерій для класифікації форм чи проявів аутоагресивності. В узагальненому вигляді ці класифікації ми вирішили подати у формі таблиці 1.1.

Таблиця 1.1

Класифікація аутоагресивної поведінки

Автор	Критерій	Види	
Н. В. Агазаде [1]	За впливом на область людського буття	Фізична	
		Психічна	
		Соціальна	
	За зв'язком із захворюванням	Духовна	
		Морбідні (смертельно-небезпечні)	
	За ступенем довільності	Позаморбідні	
		Усвідомлені	
	За формою проявлення	Неусвідомлені	
		Суїцидальна поведінка	
		Харчова залежність	
Хімічна залежність			
Фанатична поведінка			
В. О. Руженков, Г. О. Лобов, А. В. Боева [25]	За смертельною небезпечністю	Аутична поведінка	
		Віктимна поведінка	
		Заняття екстремальними видами спорту	
		Самопошкодження	
		Суїцидальна поведінка	Внутрішні форми (пасивні суїцидальні думки, задуми, наміри)

Продовження табл. 1.1.

			Зовнішні форми (спроби замаху на життя, завершені суїциди)
		Аутодеструктивна поведінка	Пряма аутоадекватція (нанесення самоушкоджень без цілі позбавити себе життя)
			Непряма аутодеструкція (де наслідки відстрочені, це паління, алкоголь, психосоматичні захворювання та ін.)
	За метою		Релаксація (зняти емоційну напругу)
			Маніпуляція
			Інфантильна демонстрація (для доказу любові, самоствердження, "на спір")
			Заклик (з ціллю звернути на себе увагу)
			Інфантильне наслідування (наслідування дорослих, доказування своєї "сили волі")
			Інфантильний мазохізм (отримування задоволення від болі)
			Симуляція (для ухилення від військової служби)

Сучасний науковець В. Р. Кейсельман (Дорожкін) [19] до вище зазначених видів аутоагресивної поведінки додає ще й такий несподіваний як альтруїзм. Він обґрунтовує свою думку так:

- альтруїзм – це не тільки безкорислива та не вигідна для індивіда поведінка; іноді вона проявляється в актах, що напругу шкідливі для особи;
- мотив альтруїстичної поведінки може базуватися на аутоагресії, а саме на почутті провини; тобто через почуття провини людина вчиняє альтруїстичні дії, що покликані його компенсувати або пом'якшити, при цьому науковець наголошує на тому, що провинна обумовлена не "реальною винуватістю", а саме аутоагресивною установкою;
- альтруїстичні особи добровільно обирають таку стратегію поведінки задля вивільнення свого місця та всього належного ресурсу для більш адаптивних осіб.

Таким чином, деякі альтруїстичні акти також можна розглядати як аутоагресивні, вони можуть базуватися на почутті вини (що також є видом аутоагресивності) та покликані вивести людини з боротьби за кращу долю.

Оскільки крайньою формою вираження аутоагресивності, за даними С. С. Степанова та ін., є суїцидальна поведінка, зупинимося на цьому виді детальніше. Суїцид, як вид аутоагресії, дуже сильно привертає увагу в реаліях сьогоденної дійсності. Суїцид – навмисне позбавлення себе життя [23]. В. І. Дашенко, спираючись на Д. С. Ісаєва, значно доповнює це визначення: суїцид – дія з фатальним результатом, яке було навмисно розпочато та скоєне померлим при свідомості та очікуванні фатального результату [цит за 10].

Французький соціолог Е. Дюркгейм виділяє такі типи самогубств, що обумовлені різною силою впливу соціальних норм на індивіда:

1. Егоїстичний суїцид - намір розірвати всі соціальні стосунки;
2. Альтруїстичний суїцид - самопожертвування;
3. Аномічний суїцид - самогубство, пов'язане з втратою системи цінностей у суспільстві;
4. Фаталістичний суїцид - самогубство, що виникає внаслідок надконтроля з боку суспільства [14].

На думку В. П. Москалець і Ю. Р. Сидорик, до найпоширеніших психічних особливостей, які сприяють суїцидальності, належать: емоційна в'язкість (зосередження на певному емоційному стані); дратівливість, висока конфліктність; слабкий особистісний психічний захист, зокрема недостатній опір емоційним навантаженням; неадекватна самооцінка, завищена чи занижена; гіпертрофована потреба самореалізації, невпевненість у собі; симбіотичність, потреба в позитивно забарвлених, "теплих" емоційних зв'язках, щирих стосунках, у розумінні і підтримці, розвинута емпатійність; слабкий вольовий контроль; низька активність; песимізм; схильність до самозвинувачень; високий рівень тривожності; особистісна незрілість, інфантильність [28].

Говорячи про основні причини самогубств, Н. О. Сакович [32] виділяє такі особистісно-сімейні (сімейні конфлікти, розлучення, смерть близьких, невдале кохання, приниження з боку оточуючих тощо); стан здоров'я (психічні захворювання, соматичні захворювання, каліцтва); конфлікти, пов'язані з антисоціальною поведінкою (побоювання кримінальної відповідальності або іншого покарання); конфлікти, пов'язані з місцем роботи або навчання; матеріально-побутові труднощі; інші мотиви.

Психоаналітик К. Меннінгер вважає, що в кожній суїцидальній дії можливо віднайти 3 тенденції: бажання вбити, бажання бути вбитим та бажання бути мертвим [41]. Під бажанням бути мертвим автор має на увазі не реальні наслідки смерті, а скоріш фантазії о захищеності, спокою, мирі, а бажання бути вбитим - як наслідок почуття вини за бажання вбити.

Узагальнюючи теоретичні позиції та емпіричні результати, викладені в роботах зазначених авторів, ми дійшли таких висновків:

По-перше, під аутоагресією слід розуміти різновид агресивної поведінки, при якій ворожі дії з якихось причин (переважно соціальних — коли об'єкт, що викликав агресію, є недосяжним, занадто сильним тощо) не можуть бути звернені на подразнюючий об'єкт, тож спрямовуються суб'єктом на самого себе, а під аутоагресивністю — стійку рису людини, що в разі подразнюючих обставин схильна діяти аутоагресивно.

По-друге, як головну причину аутоагресії варто розглядати позицію З. Фрейда стосовно того, що порушення прив'язки лібідо до коханого об'єкта може спричинити аутоагресію шляхом регресування до оральної стадії психосексуального розвитку та уявного поглинання цього об'єкта, а також через ототожнення частини свого Я з цим об'єктом, наносячи шкоду собі, і, тим самим, безпечно задовольняти своє бажання зашкодити об'єкту.

По-третє, слід чітко розрізняти аутоагресію, суїцид та самопошкодження: суїцид — крайня форма прояву аутоагресії, а самопошкодження — це те, що зовні може нагадувати суїцид, але не має конкретного наміру позбавити себе життя.

1.3 Особливості аутоагресивності у підлітковому віці: огляд емпіричних досліджень

Аналіз емпіричних досліджень обраної теми спирався на огляд досліджень аутоагресивності підлітків взагалі (Л. С. Шевиріна [39], М.М.Салова [38], І.М.Павличева [38], Н. О. Макаруч [21] та ін.) та на огляд досліджень за окремими видами аутоагресії: суїцидальною поведінкою (Е. Л. Дружиніна [13] та ін.), віктимною поведінкою (С. О. Фалкіна [35], О. Б. Бовть [3], Шигашов [40] та ін.) та ризикованою поведінкою (М. С. Великодна [4] та ін.).

Так, досліджуючи вікові та гендерні особливості прояву аутоагресії у підлітків, Л. С. Шевиріна, М. М. Салова та І. М. Павличева дійшли таких висновків [38]:

- більше половини підлітків схильні до аутоагресивної поведінки;
- хлопчики більш схильні до ризикованої поведінки;
- поширеність суїцидальної поведінки не має достовірних відмінностей та зустрічається з однаковою частотою як у хлопчиків, так і у дівчаток.

- прояв аутоагресії достовірно частіше зустрічається у старших підлітків, а також вони більш схильні до ризикованої поведінки;

- суїцидальні спроби відбувались лише у старших підлітків.

В іншій роботі Л. С. Шевиріна, Л. О. Жданова, І. Є. Бобошко та М. М. Салова подають дані про так звані конституційні особливості підлітків з аутоагресивною поведінкою, де наведено також результати за рівнями інтроверсії-екстраверсії та інших особистісних якостей:

- інтроверти з аутоагресією мали такі якості, як зайва маса тіла, агресивність, екзальтованість, вони частіше тривожні та ізольовані у колективі; частіше мають порушення у вегетативній регуляції;

- у екстравертів виявлено посилення гіпертимних рис характеру;
- у дітей без аутоагресії частіше спостерігалися згладжування ряду слабких сторін конституції зі збереженням протекційних у відношенні до аутоагресії якостей [39];

Досліджуючи агресивну поведінку як психічний засіб особистісної саморегуляції підлітків із порушенням розумового розвитку (30 осіб з легкою формою), Н. О. Макаруч [21] дізнався, що найбільш високі показники серед форм агресії отримало почуття провини (31%). Автор у статті ототожнює поняття "почуття провини" з поняттям "аутоагресивність", але на наш погляд це звужує розуміння другого, бо почуття провини – це лише один з видів аутоагресивних проявів.

За даними Ю. О. Зелінської [16], аутоагресивність не корелює з іншими шкалами агресії. Таким чином, вона доходить висновку, що аутоагресивна дитина може бути як агресивною по відношенню до оточуючих, так і не агресивною.

Розглянемо емпіричні дані стосовно окремих проявів та форм аутоагресивності підліткового віці. Щодо психологічних детермінант суїцидальної схильності сучасних підлітків Е. Л. Дружиніна [13] зробила висновок, що поєднання експресивності, збудливості, негативізму, домінантності, егоцентризму, радикалізму та ригідності поєднуються у конкретний симптомокомплекс, що формує особистість з пошкодженими моральними структурами. Така особистість схильна до маніпуляцій, негативного емоційного сприймання подій, пасивності, безвідповідальності та ін. При цьому наявність високої суїцидальної компетентності, надання морального сенсу суїциду та висока сугестивність призводять до приймаючого відношення до самогубства. Стосовно детермінант суїцидів, Е. Воробйова [5] вважає, що нею є підліткова криза, яка має наслідки у потребі у визнанні та любові, нестійкості психіки до моральних потрясінь, замилюванням над сенсом життя та власним місцем у світі.

Досліджуючи особливості віктимної поведінки у інтернет-мережі, С. О. Фалкіна [35] розробила таку класифікацію віктимної поведінки підлітків:

- Агресивний тип (підлітки потрапляють до небезпечних ситуацій внаслідок власної агресивної поведінки);
- Активний тип (підлітки провокують небезпечні ситуації своїми ж проханнями у сеті);
- Ініціативний тип (гіперсоціальні підлітки, що залучаються до будь-яких побачених ними сварок; нетерпимі до поведінки, що порушують соціальний порядок);
- Пасивний тип (з-за того, що такі підлітки відчують свою неприйнятність суспільством, вони починають шукати співчуття на форумах та різних сайтах, приймаючи при цьому роль жертви);
- Некритичний тип (підлітки, що не вміють критично оцінювати ситуацію, критично оцінювати незнайомих людей та ін.).

Досліджуючи психологічні детермінанти віктимної поведінки на 9-х та 10-х класах двох шкіл м. Севастополя (заг. кількість респондентів - 86), О. Б. Бовть [3] знайшов сильний кореляційний зв'язок між схильністю підлітків до таких форм віктимної поведінки як самоушкоджувальна і саморуйнівна та такими характеристиками як агресивність, особистісна і ситуативна тривожність та самозвинувачення. За даними дослідника, взагалі серед респондентів 45% мали яскраво виражену схильність до самоушкоджувальної та саморуйнівної віктимної поведінки, 16% - до агресивної віктимної поведінки, 13% - до залежної та беззахисної віктимної поведінки.

Розглядаючи вплив сімейного виховання на становлення віктимності особистості на прикладі жертв сексуального насилля особами, що знайомі з родиною, Д. Ю. Шигашов [40] дійшов до таких висновків:

- у родині підлітків, що були жертвами позасімейного насилля, достовірно частіше (порівнюючи з родинами контрольної групи) були виявлені порушення процесу виховання

- батьки таких дітей часто авторитарні; під час дорослішання дитини (коли контрольованість слабшає), вони починають нав'язувати їм різними способами почуття несаможитності до підлеглості;

- самі віктимні підлітки мають такі особистісні якості, як фрустрованість у прагненні до особистісного самовизначення та соціального росту, інфантильність емоційних реакцій, та ідеалізація особистостей з агресивними нахилами та імперативними рисами характеру.

Цікаве емпіричне дослідження проведено М. С. Великодною. У дослідженні ставлення підлітків групи ризику до слова-стимулу "ризик" за Колірним тестом ставлень вона відмітила, що вони або раціоналізують ризиковану поведінку, або відносяться до неї амбівалентно чи невизначено. Варто відмітити, що після корекційного втручання приходить чітке маркування цього ж слова як небезпечного та неприйнятного [4].

Узагальнюючи результати емпіричних досліджень, викладених в роботах зазначених авторів, ми дійшли таких висновків:

По-перше, узагальнено проблему аутоагресивності підлітків досліджують мало, звертаючи увагу в основному на її види: суїцид, віктимність, ризикованість, почуття провини тощо.

По-друге, саме поняття "аутоагресивність" часто прирівнюють до поняття "почуття провини", відштовхуючись від методики визначення типів агресивної поведінки Басса-Даркі.

По-третє, за різними даними, половина сучасних підлітків схильна до аутоагресивної поведінки, що підтверджується захисним або невизначеним ставленням до того типу аутоагресивної поведінки, якої вони слідуєть.

Висновки до розділу 1

Вивчивши теоретико-методологічні основи аутоагресивності підлітків, ми сформулювали методологічні принципи нашого дослідження, проаналізували аутоагресивність як об'єкт соціогуманітарних досліджень та вивчили особливості аутоагресивності в підлітковому віці, в результаті чого було встановлено:

По-перше, запропонована в ТА триада Р-А-С, яку прийнято розглядати як сукупність еґо-станів, може розглядатися і як модель структури особистості; від народження у дитини формується життєва позиція Я-Т+, що у процесі переоцінки набутого досвіду може змінюватися; весь життєвий сценарій формується на дитячих рішеннях, тоже може бути змінений за допомогою прийняття нових рішень.

По-друге, аутоагресія – це різновид агресивної поведінки, при якій ворожі дії з різних причин спрямовуються на самого себе, аутоагресивність – стійка риса людини, що схильна діяти аутоагресивно; є декілька теорій природи аутоагресивності, які легко описуються мовою ТА; іноді поняття "аутоагресія", "суїцид" та "самопошкодження" чітко не розрізняються.

По-третє, проблему аутоагресивності підлітків досліджують мало, її часто путають з почуттям провини (відштовхуючись від методики визначення агресивної поведінки Басса-Даркі); половина сучасних підлітків схильна до аутоагресивної поведінки, що підтверджується захисним або невизначеним ставленням до того типу аутоагресивної поведінки, якої вони слідуєть.

Відповідно, отримані дані схилили нас до побудови емпіричного припущення про те, що аутоагресивна поведінка детермінована особливостями структури Р-А-С та життєвою позицією підлітка.

РОЗДІЛ 2

ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ТРАЗАКТНОАНАЛІТИЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ АУТОАГРЕСИВНОСТІ У ПІДЛІТКОВОМУ ВІЦІ

2.1 Організація і методика дослідження

Для того, щоб емпірично розглянути особливості аутоагресивності підлітків з ТА підходу, нами було вирішено дослідити залежність цієї особистісної якості від особливостей прояву конкретних структурних компонентів Р-А-С та від життєвих позицій.

Процедура дослідження передбачала реалізацію чотирьох послідовних етапів:

Підготовчий — червень-липень 2014 р. Протягом цього етапу було сформовано дослідницьку вибірку та відібрано адекватні завданням дослідження методики, рекомендовані Українською асоціацією ТА:

— Методика визначення схильності до поведінки, що відхиляється (А. Н. Орел, Додаток А) [11];

— Модифікованим опитувальником Д. Джонгвард (Додаток Б) [12];

— Опитувальник К. Томаса (в інтерпретації М. С. Соковніної, Додаток В) [30].

1) Методика визначення схильності до поведінки, що відхиляється (А.Н. Орел) має 2 форми: жіночу (108 тверджень) та чоловічу (97 тверджень). Респондентам пропонується прочитати твердження та відповісти на них в залежності від того, чи згодні вони з тим, що це відноситься саме до їх типічної поведінки (так, +), або не згодні (ні, -). За методикою підраховується 7 шкал (у жіночому варіанті – 8), але нас цікавлять тут лише шкала схильності до самоушкоджувальній і саморуйнівній поведінки та шкала установки на соціально-бажані відповіді. У ході аналізу отриманих

емпіричних даних та після відсіву тих підлітків, що мали установку на соціально-бажані відповіді, нами було з'ясовано, що 34% підлітків з нашою вибірки мають високий рівень аутоагресії та 66 – низький.

2) Модифікований опитувальник Д. Джонгвард – це методика для визначення провідних его-станів особистості. Методика має 44 твердження, на які респондент повинен дати відповіді "ніколи", "майже ніколи", "рідко", "іноді", "часто", "дуже часто", "завжди". Потім ці відповіді переводяться у бали від одного до чотирьох, а бали підраховуються за шкалами брехні, Контролюючого Р, Турботливого Р, А, Вільної С, Бунтуючої С та Адаптивної С. Даний опитувальник заповнювало 37 осіб з 59, тому обраховувати зв'язок між аутоагресивністю та его-станами ми будемо лише з ними.

3) Опитувальник К. Томаса призначений для вияву домінуючої поведінки у конфліктних ситуаціях, але М. С. Соковніна в своїх працях співвіднесла такі способи врегулювання конфлікту як співпраця, суперництво, пристосування і уникнення з життєвими позиціями Я+Т+, Я+Т, Я-Т+ і Я-Т- відповідно (вона наголошує при цьому, що усіма представниками наукового співтовариства ТА признано кореляцію між цими стратегіями та життєвими позиціями [33]). Тест містить 30 пар тверджень, серед яких респонденту пропонується вибрати те судження, яке найбільш точно описує його типову поведінку в конфліктній ситуації. Даний опитувальник заповнювало 36 осіб, тому обраховувати кореляцію між аутоагресивністю та життєвими позиціями ми будемо лише з ними.

Діагностичний — липень-жовтень 2014 р. Метою даного етапу було встановлення рівня аутоагресивності підлітків, визначення особистісної егограми та основної життєвої позиції. В нашому дослідженні взяли участь підлітки з ДПЗОтаВ "Одісей" (сmt. Кирилівка), ДОЛ "Слава" (сmt. Скадовськ), ЗОШ № 75 (м. Кривий Ріг), ЗОШ № 57 (м. Кривий Ріг), загальною кількістю 59 осіб, серед яких 35 хлопчків та 24 дівчат.

Після проведення діагностичної частини дослідження рівня аутоагресивності підлітків нами були сформовано 2 вибірки:

- 1) підлітки з високим рівнем схильності до аутоагресивності;
- 2) підлітки з низьким та нормальним рівнем схильності до аутоагресивності.

Це необхідно для того, щоб перевірити різницю сили впливу виділених нами критеріїв на аутоагресивність дітей.

Математико-аналітичний — серпень-жовтень 2014 р. Цей етап передбачав якісну та кількісну обробку даних психодіагностичного дослідження, зіставлення результатів між створеними вибірками за допомогою непараметричного рангового коефіцієнту кореляції Спірмена та непараметричного U-критерію Манна-Уїтні.

Інтерпретаційний — жовтень 2014 р., присвячений тлумаченню отриманих даних з позицій ТА.

2.2 Аналіз і інтерпретація отриманих результатів

Отримані нами результати за обома групами вибірки було узагальнено та систематизовано у вигляді таблиці, представленої у Додатку Г.

Для перевірки емпіричної гіпотези про наявність зв'язку між певною структурою Р-А-С, життєвими позиціями та аутоагресивністю, ми використали непараметричний ранговий коефіцієнт кореляції Спірмена r_s відносно значень всієї вибірки. За результатами обрахунку нами було встановлено:

- слабкий додатній зв'язок між аутоагресивністю та Бунтівною С ($r_{s1}=0.3551$);
- слабкий від'ємний зв'язок між аутоагресивністю та Адаптивною С ($r_{s2}=-0.3146$);

- відсутній зв'язок між аутоагресивністю та Контролюючим Р, Турботливим Р, А та Вільною С ($r_{s3}=0.0122$, $r_{s4}=-0.1956$, $r_{s5}=-0.062$, $r_{s6}=0.2433$ відповідно).

Враховуючи теоретико-емпіричні дані, надані нам ТА, вказані результати можна інтерпретувати так, що у продіагностованій вибірці аутоагресивність має корені у вигляді особистісної структури, для якої більш характерним є завищений прояв его-стану та поведінки Бунтівної С та занижений прояв его-стану та поведінки Адаптивної С.

За допомогою непараметричного U-критерію Манна-Уїтні нами було порівняно 2 групи (підлітків з високим та низьким рівнем аутоагресивності) за рівнем прояву кожного его-стану: Контролюючий Р, Турботливий Р, А, Вільна С, Бунтівна С та Адаптивна С. У результаті математичного опрацювання даних, нами було отримано такі результати:

- при порівнянні двох вибірок за розподілом значень у шкалах Контролюючого Р, Турботливого Р, А та Вільного С математично достовірних відмінностей між ними виявлено не було ($z_1=0,24$, $z_2=0,9$, $z_3=0,8$, $z_4=-1,13$ відповідно, що відповідає $p \geq 0,05$);

- при порівнянні двох вибірок за значеннями, отриманими у шкалах Бунтівного С та Адаптивного С, були отримані математично значущі відмінності на рівні статистичної довіри $p < 0,05$ ($z_5=-1,97$ та $z_6=1,85$ відповідно).

Це дає змогу підтвердити результати, що були отримані за допомогою коефіцієнту кореляції Спірмена та довести, що окрім кореляційного зв'язку між вибірками з підлітками з високим та низьким рівнем аутоагресивності розподіл значень має достовірні відмінності на рівні статистичної довіри $p < 0,05$.

За допомогою непараметричного рангового коефіцієнту кореляції Спірмена ми намагались перевірити наявність зв'язку між аутоагресивністю та життєвими позиціями, а також між аутоагресією та окремими показниками Я+, Я-, Т+, Т- (для цього ми підсумовували показники Я+Т+ і Я+Т-; Я-Т+ і Я-

T- відповідно для Я+ і Я-, та аналогічну операцію провели для T+ і T-). Під час обрахунку було отримано такі результати:

- слабкий додатній зв'язок між аутоагресивністю та Я+ ($r_s=0,31$);
- відсутність зв'язок між аутоагресивністю та життєвими позиціями, аутоагресивністю та Я-, T+ та T- знайдено не було ($r_s=0,27$ для Я+T-, $r_s=0,18$ для Я+T+, $r_s=-0,1$ для Я-T-, $r_s=-0,05$ для Я-T+, $r_s=0,14$ для Я-, $r_s=0,08$ для T+ та $r_s=0,16$ для T-).

Зважаючи на методологію ТА, зазначені результати можна інтерпретувати так, що у продіагностованій вибірці жодна конкретна життєва позиція не детермінує аутоагресивність, але, можливо, внаслідок аутоагресивних дій підліток дозволяє собі ставитися до себе краще.

Також ми вирішили перевірити ґендерні відмінності життєвих позицій між двома вибірками (дівчаток та хлопців). Для цього серед респондентів було обрано 35 підлітків, серед яких 19 хлопчиків і 16 дівчаток. Для математичного аналізу і подальшої інтерпретації емпіричних даних за двома вибірками нами було використано непараметричний U-критерій Манна-Уїтні.

Порівняння двох вибірок за показниками життєвих позицій Я+T+, Я+T-, Я-T+, Я-T- показало, що відмінностей між ними немає ($U_{емп1}=162$, $U_{емп2}=130,5$, $U_{емп3}=171$, $U_{емп4}=182$ відповідно при $U_{кр}=92$ для $p<0,05$ і $U_{кр}=74$ на $p<0,01$). Далі ми вирішили порахувати відмінності окремо за показниками Я+ і Я-. Для цього ми підсумовували показники Я+T+ і Я+T-; Я-T+ і Я-T- відповідно. Порівняння двох вибірок за показниками Я+ і Я- показало, що математично достовірних відмінностей між ними теж немає ($U_{емп5}=138$ і $U_{емп6}=192,5$ відповідно). За аналогією ми порахували показники T+ і T-, але відмінностей також не виявили ($U_{емп7}=176$ і $U_{емп8}=136,5$ відповідно).

Таким чином, можна зробити висновок про те, що статистичної однорідності вибірок підлітків жіночої та чоловічої статі за критеріями різних життєвих позицій немає.

Отже, можна зробити такі висновки по емпіричній частині дослідження:

— детермінантами аутоагресивності підлітків є певні взаємодії між его-станами у особистісній структурі Р-А-С – завищений прояв его-стану та поведінки Бунтівної С та занижений прояв его-стану та поведінки Адаптивної С. З позиції ТА це може бути інтерпретовано так, що більша схильність до бунту при не послабленому Р може викликати заборону на агресію, але, як нам відомо з уявлень Л. Г. Жаркової, афект, що не може вийти назовні, знайде собі місце усередині у вигляді аутоагресивної поведінки або психосоматичного симптому;

— життєві позиції не є детермінантами аутоагресивності, однак було отримано слабкий лінійний зв'язок досліджуваного феномену з позитивним самостваленням, що може бути пояснено схильністю підлітка відчувати себе краще внаслідок самопокарання.

Висновки до розділу 2

За результатами емпіричного дослідження нами було встановлено, що:

По-перше, аутоагресивність підлітка детермінована певною взаємодією структурних компонентів особистості: завищений прояв Бунтівної С та занижений прояв Адаптивної С, що інтерпретується як підвищена схильність до бунту при не послабленому контролі, що викликає заборону на зовнішню агресію та, як наслідок, аутоагресивну поведінку або психосоматичний симптом.

По-друге, життєві позиції не є детермінантами аутоагресивності, однак є слабкий лінійний зв'язок досліджуваного феномену з позитивним самостваленням, що може бути пояснено схильністю підлітка відчувати себе краще внаслідок самопокарання.

Таким чином, емпіричне припущення про те, що аутоагресивна поведінка детермінована особливостями структури Р-А-С та життєвою позицією підлітка підтверджена частково.

РОЗДІЛ 3

АПРОБАЦІЯ ПСИХОКОРЕКЦІЙНОЇ ПРОГРАМИ ЗАСОБАМИ ТРАНЗАКТНОГО АНАЛІЗУ.

3.1 Обґрунтування корекційної моделі

Для подолання аутоагресивності підлітків нами було обрано корекційну модель ТА. Обґрунтовуючи основні положення корекційної моделі, ми додатково використовували праці А. А. Осіпової [24], Г. А. Макарової [20], В. А. Петровського [25], С. Н. Грінченко [8], П. П. Горностая [7].

Взагалі ТА використовують як при індивідуальній, так і при груповій роботі (деякі автори, зокрема В. А. Петровський [25], наголошують на тому, що потрібно поєднувати обидві форми). При обох формах корекції, загальними є філософські послілки, кінцева мета, позиція психолога, напрями та стратегії роботи, тривалість корекційного втручання.

Щодо філософських послілок, С. Н. Грінченко [8] виокремлює такі три:

- всі люди – О'кей;
- кожна людина володіє здатністю думати;
- всі люди самі визначають свою долю; ці рішення можуть бути змінені.

Щодо кінцевої мети роботи в ТА, А. А. Осіпова [24] пише про те, що нею є досягнення автономності особистості, самостійне визначення своєї долі, прийняття відповідальності за свої вчинки та почуття. Щодо позиції психолога при роботі, то вона є партнерською, приймаючою, психолог має поєднати в собі експерта та вчителя, звертатися до та стимулювати тільки А у клієнта. Згідно з цим, при груповій та індивідуальній корекції відносини ми вистроювали на рівних, звертаючись один до одного на "ти", не дивлячись на

різницю у віці та соціальний статус. Одним з плюсів ТА є проста та інтуїтивно зрозуміла термінологія, що також стимулює відчуття рівності, бо психолог не відчужується від клієнта "складними та незрозумілими словами".

Серед напрямків роботи у ТА, А. А. Осіпова виокремлює:

- структурний аналіз – аналіз структури особистості;
- аналіз транзакцій – способів взаємодії між людьми;
- аналіз психологічних ігор – прихованих транзакцій, що призводять до несвідомого бажаного результату;
- аналіз сценарію – індивідуального життєвого шляху, якого несвідомо дотримується людина.

Щодо стратегій роботи в концепції ТА, Г. А. Макарова [20] виокремлює такі: робити наголос на прагненні клієнта до особистісного зростання, здоров'я та адаптації; приділяти увагу як емоційним, чуттєвим аспектам так і інтелектуальним; працювати з сьогоденням і майбутнім клієнта; використовувати психологічний альянс консультанта з клієнтом як модель нових більш продуктивних відносин; випробувати моделі нової поведінки на взаєминах з консультантом, в першу чергу, а потім вже поза стінами кабінету. Як наголошує В. А. Петровський, тривалість роботи в рамках ТА зазвичай триває недовго: при груповій роботі це близько трьох місяців раз на тиждень, при індивідуальній - це 4-6 зустрічей по дві години в обох формах [25].

Серед особливостей індивідуальної роботи, майже всі автори, зокрема Б. та М. Гулдінг [9], Т. Харіс [37], Г. А. Макарова [20], В. А. Петровський [25] наголошують: по-перше на створення психотерапевтичного контракту – тобто конкретно обговорюється те, чого клієнт хоче здобути після сеансів; контракт під час корекції може змінюватися; по-друге, клієнт має бути присвяченим у принципи ТА; він має відкрити для себе структуру своєї особистості та навчитися впізнавати, в якому стані він знаходиться в той чи

інший час; по-третє, транзактний аналітик допомагає клієнту змінитися: знову знайти в собі Вільну С, навчитися вирішувати свої проблеми з позиції А, свідомо прийняти життєву позицію Я+Т+.

Те ж саме ми робимо і при груповій роботі, але тут є свої особливості, зокрема: інформація подається в інтерактивній формі, це стимулює групу бути більш активною; вирішується проблема не однієї людини, а декількох, при цьому при обговоренні проблеми одного клієнта, у іншого може бути інсайт (внаслідок процесу ототожнення себе з активним учасником); при груповій роботі доречно синтезувати теоретичні положення ТА з практичними вправами методології іншого спрямування, наприклад, гештальттерапією (Б. та М. Гулдінг [9] та ін.) або психодрамою. Серед інших авторів, синтезуванням ТА та психодрами займався П. П. Горностаї [7]. Серед інших переваг синтезу, автор наголошує, зокрема, на тому, що структурна модель особистості має сильні можливості психодраматичного опрацювання; через зображення протагоніста за допомогою трьох персонажів (Р, А, С) або через функціональних персонажів (наприклад, бунтівну С) можна по-новому подивитися на проблему або ж знайти її причину. Не слід забувати, що програвання ситуацій з різних "персонажів" також навчає людину діяти через цей его-стан.

Отже, щодо корекційної моделі ТА, можна зробити такі висновки:

- по-перше, корекційну роботу можна впроваджувати як індивідуальну, так і групову;
- по-друге, всі люди – О'кей, всі володіють здатністю думати та приймати рішення, отже займатися навіюванням не потрібно, достатньо лише стимулювати А у людині для того, щоб вона сама прийняла відповідальність за своє життя та змінювала його;
- по-третє, дуже важливим моментом є партнерська позиція при корекції; методологія ТА цьому активно сприяє навіть на рівні термінології;

- по-четверте, незалежно від проблематики роботи, структурний аналіз та аналіз транзакцій є важливими напрямками роботи;
- по-п'яте, доречним є синтезування теорії ТА з методичними прийомами інших шкіл, зокрема, психодрами.

3.2 Опис корекційної програми

Актуальність нашої психокорекційної програми зумовлена, по-перше, тим, що статистично рівень аутоагресивності якщо не підвищується, то залишається на тому ж рівні, а це є дуже тривожною величиною – третина підлітків мають схильність до аутоагресивної поведінки вище норми; по-друге, тим, що в проглянутій нами літературі майже не було знайдено психокорекційних програм щодо зниження рівня аутоагресивності (окрім З. О. Зелинської, яка у своїй статті "Психокорекція аутоагресивної поведінки підлітків" навела загальні положення своєї програми, але не виклала її результатів); по-третє, оскільки в наш час діти все більш і більш стають залежними від комп'ютерів та інших гаджетів, що передбачає зниження рухової активності, то шляхів вивільнення накопиченої агресивності стає дедалі меншим, тому вона може частіше направлятися на самого себе.

Мета нашої програми – сприяти зниженню аутоагресивності підлітка.

Завдання: 1) сприяти усвідомленню власної життєвої позиції та особистісної структури; 2) сприяти підвищенню ставлення до себе та інших; 3) сприяти усвідомленню детермінант своєї поведінки; 4) сприяти розвитку вміння конструктивно виражати свою агресію;

Серед існуючих методів, нами використовувались: групова дискусія, ігровий метод, шейпінг, рольова гра, візуалізація, вербалізація, тематичний малюнок. У роботі використовувались такі форми роботи, як групова та індивідуальна.

Серед використаних діагностичних методик – методика визначення схильності до поведінки, що відхиляється (А. Н. Орел); модифікований опитувальник Д. Джонгвард; опитувальник К. Томаса (в інтерпретації М. С. Соковніної); для перевірки ефективності програми нами використовувалась методика А. Н. Орел.

Кількість занять, годин: 5 занять по 1,5 години.

Кількість осіб у групі: 3-12, також програма містить рекомендації щодо індивідуальної роботи.

Очікувані результати: зниження рівня аутоагресивності, розвиток усвідомленості своєї поведінки.

За основу програми було взято запропоновані В. А. Петровським загальні етапи роботи (укладання контракту, присвячення у принципи ТА, відкриття клієнтом своєї структури особистості, спонукання клієнта до нової поведінки), але без укладання контракту (оскільки діти не самі прийшли до корекції та не мають наміру змінюватись), думку Т. Харріса щодо важливості усвідомленого прийняття життєвої позиції Я+Т+, влучні твердження П. П. Горностая щодо ефективності синтезу ТА з символ-драмою. Деякі вправи було взято з праць І. Г. Малкіної-Пих [22] та Я. Стюарта [35]. Повну структуру програми можна проглянути у додатку Д, у таблиці 3.1 наведено тематичний план занять.

Таблиця 3.1

Тематичний план програми корекції аутоагресивності підлітків.

№ п/п	Тема	К-сть год. на 1 заняття	К-сть занять
1	"Я і мої стани"	1,5	2
2	"Я та інші"	1,5	1
3	"Погладьте мене"	1,5	1
4	"А я вмію сердитися по-різному!"	1,5	1

Отже, нами було розроблено та запроваджено програму корекції аутоагресивності методом ТА, що складається з 5 тем, по 1,5 години кожна. З результатами впровадження програми можна познайомитись у наступному пункті даного розділу.

3.3 Оцінка ефективності проведеної інтервенції

Щодо впровадження психокорекційної програми, взагалі, пройти її було запропоновано 9-ти особам, що мали високий рівень аутоагресивності, але внаслідок небажання або неможливості (з причини курсів, танців та ін.) відвідувати їх після уроків повний курс з п'яти занять було пройдено лише чотирма особами, одна з яких пройшла курс індивідуально. Для перевірки ефективності запровадженої програми, нами було проведено повторне тестування за допомогою методики визначення схильності до поведінки, що відхиляється (А. Н. Орел), але повторне тестування було пройдено лише трьома особами з чотирьох. Отримані сирі дані було обраховано, узагальнено та систематизовано у вигляді таблиці 3.2. та графіку, що подається на рис. 3.1.

Таблиця 3.2.

Порівняння результатів до та після інтервенції

Код респондента	Рівень аутоагресивності до	Рівень аутоагресивності після
1АРМ	Високий рівень (13 б.)	Нормальний рівень (7 б.)
2НАД	Високий рівень (16 б.)	Нормальний рівень (11 б.)
3ПАМ	Високий рівень (13 б.)	Нормальний рівень (6 б.)

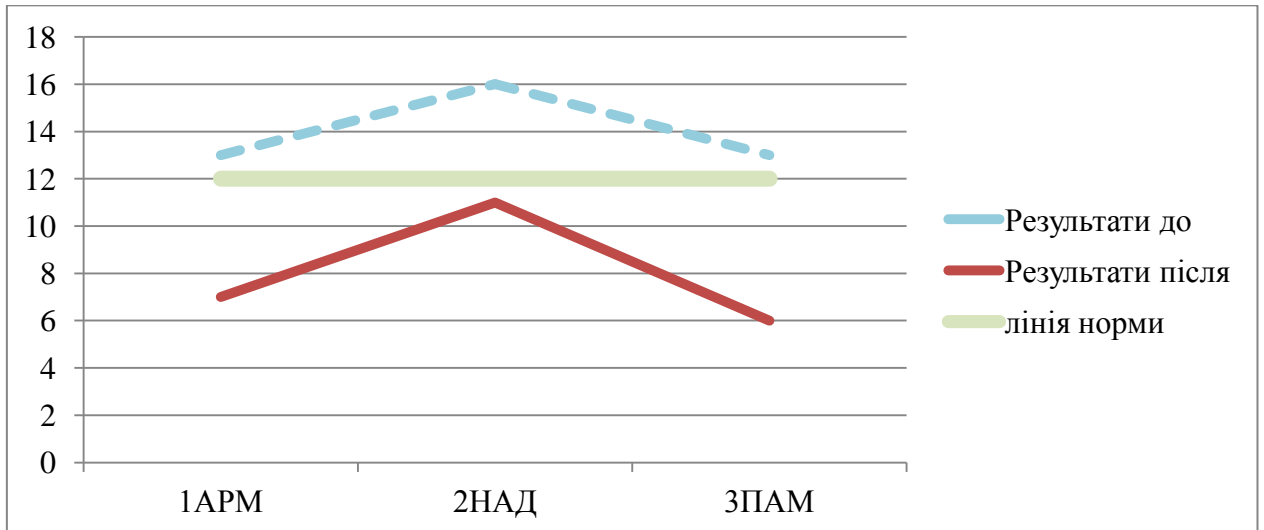

Рис. 3.1. Графічне представлення результатів до та після інтервенції

Оскільки, як ми можемо побачити з таблиці та графіку, у респондентів рівень аутоагресивності було знижено з високого до нормального, то програму корекції аутоагресивності методом ТА можна вважати запровадженою вдало.

Висновки до розділу 3

Апробовуючи психокорекційну програму засобами ТА, нами було:

По-перше, встановлено, що корекційну роботу можна впроваджувати як в індивідуальній формі, так і в груповій; філософськими послідовностями ТА, всі люди – О'кей, всі володіють здатністю думати та приймати рішення, отже займатися навчанням не потрібно, достатньо лише стимулювати А у людині для того, щоб вона сама прийняла відповідальність за своє життя та змінювала його; дуже важливим моментом є партнерська позиція при корекції; методологія ТА цьому активно сприяє навіть на рівні термінології; незалежно від проблематики, структурний аналіз та аналіз транзакцій є важливими напрямками роботи; доречним є синтезування теорії ТА з методичними прийомами інших шкіл, зокрема, психодрами.

По-друге, розроблено та запроваджено програму корекції аутоагресивності методом ТА, що складається з 5 тем, по 1,5 години кожна.

По-третє, оскільки у респондентів рівень аутоагресивності було знижено з високого до нормального, то програму корекції аутоагресивності методом ТА можна вважати запровадженою вдало.

ВИСНОВКИ

Отже, теоретично вивчивши та емпірично дослідивши структурно-особистісні детермінанти аутоагресивності підлітків з позиції ТА, можемо зробити такі висновки:

По-перше, під аутоагресією слід розуміти різновид агресивної поведінки, при якій ворожі дії з якихось причин (переважно соціальних — коли об'єкт, що викликав агресію, є недосяжним, занадто сильним тощо) не можуть бути звернені на подразнюючий об'єкт, тож спрямовуються суб'єктом на самого себе, а під аутоагресивністю — стійку рису людини, що в разі подразнюючих обставин схильна діяти аутоагресивно. Головною причиною аутоагресії, за З. Фрейдом, є порушення прив'язки лібідо до коханого об'єкта із регресуванням до оральної стадії психосексуального розвитку та уявного поглинання цього об'єкта, а також через ототожнення частини свого Я з цим об'єктом, наносячи шкоду собі, і, тим самим, безпечно задовольняти своє бажання зашкодити об'єкту. Крім того, слід чітко розрізняти аутоагресію, суїцид та самопошкодження: суїцид — крайня форма прояву аутоагресії, а самопошкодження — це те, що зовні може нагадувати суїцид, але не має конкретного наміру позбавити себе життя.

По-друге, проблема аутоагресивності підлітків сьогодні досліджена фрагментарно, через дослідження суїциду, віктимності, ризикованості, почуття провини та ін. В таких роботах поняття "аутоагресивність" часто прирівнюють до поняття "почуття провини", відштовхуючись від методики визначення типів агресивної поведінки Басса-Даркі. У той же час близько половини підлітків схильні до аутоагресивної поведінки.

Організувавши і провівши емпіричне дослідження детермінованості рівня аутоагресивності особливостями структури особистості і життєвих позицій підлітків, ми встановили, що:

- детермінантами аутоагресивності підлітків є певні взаємодії між его-станами у особистісній структурі Р-А-С – завищений прояв его-стану та поведінки Бунтівної С та занижений прояв его-стану та поведінки Адаптивної С. З позиції ТА це може бути інтерпретовано так, що більша схильність до бунту при не послабленому Р може викликати заборону на агресію, але афект, що не може вийти назовні, знаходить собі місце усередині у вигляді аутоагресивної поведінки або психосоматичного симптому;
- життєві позиції не є прямими детермінантами аутоагресивності, однак слабкий лінійний зв'язок досліджуваного феномену з позитивним самостваленням може вказувати на схильність підлітка відчувати себе краще внаслідок самопокарання.

Психологічна корекція аутоагресивності в моделі ТА має спиратися на такі філософські посилки ТА, що всі люди – О'кей, всі володіють здатністю думати та приймати рішення, отже займатися навіюванням не потрібно, достатньо лише стимулювати А у людині для того, щоб вона сама прийняла відповідальність за своє життя та змінювала його, тобто упор ми робили на зміні життєвої позиції та структури Р-А-С, а не на роботі з аутоагресивністю; доречним є синтезування теорії ТА з методичними прийомами інших шкіл, зокрема, психодрами, що і було нами зроблено.

Апробація розробленої програми ("Я О'кей + ты О'кей = ми О'кей"), що складається з 5 занять по 1,5 години кожне, показала ефективність і групової, і індивідуальної форми, що виявилось у тому, що всі учасники групи, що пройшли всі заняття та пройшли повторну діагностику, знизили рівень аутоагресивності з високого до нормального.

Отже, мети нашого дослідження досягнуто в повному обсязі.

В перспективі ми плануємо розширити програму на інший віковий період, зокрема, юнацький та апробувати її.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Агазаде Н. В. К проблеме типологии аутоагрессивных явлений у психически больных / Н. В. Агазаде // Первый съезд психиатров социалистических стран. – М: Всес. науч.-иссл. ин-т общей и судебной психиатрии им. В.П. Сербского, 1987. – С. 28-32.
2. Берн Э. Игры, в которые играют люди. Психология человеческих взаимоотношений; Люди, которые играют в игры. Психология человеческой судьбы : пер. с англ. / Э. Берн. – СПб. : Лениздат, 1992. – 400 с.
3. Бовть О. Б. Исследование психологических детерминант виктимного поведения подростков / О. Б. Бовть // Проблеми сучасної психології: Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, Інституту психології імені Г.С.Костюка НАПН України. – 2014. – Вип. 25. – С. 45-59.
4. Великодна М. С. Психодіагностика ставлення підлітків до ризикованої поведінки: модифікація колірною тесту ставлень / М. С. Великодна // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія “Психологічні науки”. – 2014. – № 1. – Т. 2. – С. 17-22.
5. Воробьёва Е. Подростковый суицид / Е. Воробьёва, Н. Пугачева, Ю. В. Живаева // Академический журнал Западной Сибири. – 2012. – №6. – С. 42-43.
6. Головин С. Ю. Словарь практического психолога / С. Ю. Головин – Минск.: Харвест, 1998. – 800 с.
7. Горностай П. П. Синтез трансактного аналізу та психодрами як ефективна психотерапевтична практика [Електронний ресурс] / П. П. Горностай. – Режим доступу: http://esteticamente.ru/portal/Soc_Gum/Nsspp/2008_20/Gornostay.htm

8. Гринченко С. Н. Трансактный анализ как психотерапевтическое средство в работе с клиентом [Электронный ресурс] / С. Н. Гринченко. – Режим доступа: <http://www.transactional-analysis.ru/research/282-ta-method>
9. Гулдинг М. Психотерапия нового решения. Теория и практика / М. Гулдинг, Р. Гулдинг. – М.: Класс, 1997. – 288 с.
10. Дашенко В. И. Аутоагрессия и суицид: соотношение понятий и их различие [Электронный ресурс] / В. И. Дашенко. – Режим доступа: <http://elibrary.ru/download/12974221.pdf>
11. Дмитриев М. Г. Психолого-педагогическая диагностика делинквентного поведения у трудных подростков / М. Г. Дмитриев, В. Г. Белов, Ю. А. Парфёнов. – СПб.: Пони, 2010. – 316 с.
12. Джонгвард Д. Модифицированный опросник Д. Джонгвард [Электронный ресурс] / Д. Джонгвард. – Режим доступа: <http://www.transactional-analysis.ru/methods/73-ego>
13. Дружинина Э. Л. Психологические детерминанты суицидальной склонности современных подростков / Э. Л. Дружинина // Теория и практика общественного развития. – 2012. – №11. – С. 120-123.
14. Дюркгейм Э. Самоубийство: Социологический этюд / Э. Дюркгейм. – М: Мысль, 1994. – 399 с.
15. Жаркова Л. Г. Формирование агрессии и работа с ней [Электронный ресурс] / Л. Г. Жаркова . – Режим доступа: <http://www.transactional-analysis.ru/methods/304-agress>
16. Зелинська Ю. О. Психокорекція аутоагресивної поведінки підлітків. / Ю. О. Зелинська // Практична психологія та соціальна робота. – 2011. – №5. – С. 18-20.
17. Змановская Е. В. Девиантология: (Психология отклоняющегося поведения): Учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений / Е. В. Змановская – М.: Академия, 2003. – 288 с.

18. Летова И. В. Современный транзактный анализ [Электронный ресурс] / И. В. Летова. – Режим доступа: <http://letova.com/priemnaya/sovremennyj-tranzaktnyj-analiz/>

19. Кейсельман (Дорожкин) В. Р. Альтруизм: так называемое добро./ В. Р. Кейсельман (Дорожкин). – Симферополь: Таврия. – 348 с.

20. Макарова Г. А. Лекция по применению транзактного анализа в психологическом консультировании [Электронный ресурс] / Г. А. Макарова. – Режим доступа: <http://www.transactional-analysis.ru/methods/133-lection>

21. Макарчук Н. О. Агресія та агресивна поведінка як психологічний засіб особистісної саморегуляції підлітків із порушенням розумового розвитку / Н.О.Макарчук // Проблеми сучасної психології: Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України. – 2014. – Вип. 25. – С. 215-227.

22. Малкина-Пых И. Г. Техники транзактного анализа и психосинтеза [Электронный ресурс] / И. Г. Малкина-Пых. – Режим доступа: http://www.koob.ru/malkina/trans_analysis

23. Медична психологія / за ред. І. Д. Спіріної, І. С. Вітенко. – Дніпропетровськ: Арт-Прес, 2002. –175 с.

24. Осипова А. А. Общая психокоррекция. Учебное пособие / А. А. Осипова. – М: Сфера, 2002. - 510 с.

25. Петровский В. А. Метод: транзактный анализ [Электронный ресурс] / В. А. Петровский. – Режим доступа: <http://www.transactional-analysis.ru/base/13-method>

26. Пилягина Г. Я. Аутоагрессия: биологическая целесообразность или психологический выбор? / Г. Я. Пилягина // Таврический журнал психиатрии. – 1999. – № 3. – С. 24-27.

27. Психологічна енциклопедія / за ред. О. М. Степанова – К.: Академвидав, 2006. – 424 с.

28. Психологія суїциду: посібник / за ред. В. П. Москалець. – К.: Академвидав, 2004. – 288 с.
29. Психология человека от рождения до смерти / за ред. А. А. Реана. – Спб.: Прайм-Еврознак, 2002. – 656 с.
30. Райгородский Д. И. Практическая психодиагностика. Методики и тесты [Уч. пос.] / Д. Я. Райгородский. – Самара : БАХРАХ-М, 2002. – С. 470-476.
31. Руженков В. А. К вопросу об уточнении содержания понятия "аутоагрессивное поведение" [Электронный ресурс] / В. А. Руженков, Г. А. Лобов, А. В. Боева. – Режим доступа: http://dspace.bsu.edu.ru/bitstream/123456789/3342/1/Ruzhenkov_K%20voprosu.pdf
32. Сакович Н.А. Диалоги на Аидовом пороге. Сказкотерапия в профилактике и коррекции суицидального поведения подростков / Н.А.Сакович. — М.: Генезис, 2012. — 288 с.
33. Соковнина М. С. Анализ коммуникаций в группах и организациях с помощью опросника К. Томаса (в концептуальных моделях ТА) [Электронный ресурс] / М. С. Соковника. – Режим доступа: <http://www.transactional-analysis.ru/methods/275-thomas>
34. Стюарт Я. Современный транзактный анализ / Я. Стюарт, В. Джойнс. – СПб.: Социально-Психологический Центр, 1996. – 332 с.
35. Фалкина С. А. Психологические характеристики подростков, склонных к виктимному поведению в Интернет-сети / С. А. Фалкина // Перспективы Науки и Образования. – 2014. – №1. – С. 230-236.
36. Фрейд З. Основные психологические теории в психоанализе. Очерк истории психоанализа. / З. Фрейд. – Спб.: Алетейя, 1998. – С. 211-231.
37. Харрис Т. Я – о'кей, ты – о'кей / Т. Харрис. – М.: Академический проект, 2014. – 255 с.
38. Шевырина Л. С. Возрастные и гендерные особенности современных проявлений аутоагрессии у подростков / Л. С. Шевырина, М. Н. Салова,

И. Н. Павлычева // Вестник Ивановской медицинской академии. – 2011. – №3. – С. 75-76.

39. Шевырина Л. С. Конституциональные особенности подростков с аутоарессивным поведением [Электронный ресурс] / Л. С. Шевырина, Л. А. Жданова, И. Е. Бобошко, М. Н. Салова. – Режим доступа: <http://elibrary.ru/download/60841653.pdf>

40. Шигашов Д. Ю. Условия семейного воспитания в развитии и коррекции виктимного поведения у детей и подростков [Электронный ресурс] / Д. Ю. Шигашов. – Режим доступа: <http://elibrary.ru/download/78176705.pdf>

41. Энциклопедия глубинной психологии. Том 2. Новые направления в психоанализе. Психоанализ общества. Психоаналитическое движение. Психоанализ в Восточной Европе. Пер. с нем. / под ред. А. М. Боковикова. – М.: Когито-Центр, 2001. – 752 с.

ДОДАТКИ

Додаток А

Методика визначення схильності до поведінки, що відхиляється

(А. Н. Орел)

(бланки методики)

Мужской вариант

1. Я предпочитаю одежду неярких, приглушенных тонов.
2. Бывает, что я откладываю на завтра то, что должен сделать сегодня.
3. Я охотно записался бы добровольцем для участия в каких-либо боевых действиях.
4. Бывает, что иногда я ссорюсь с родителями.
5. Тот, кто в детстве не дрался, вырастает «маменькиным сынком» и ничего не может добиться в жизни.
6. Я бы взялся за опасную для жизни работу, если бы за нее хорошо платили.
7. Иногда я ощущаю такое сильное беспокойство, что просто не могу усидеть на месте.
8. Иногда бывает, что я немного хвастаюсь.
9. Если бы мне пришлось стать военным, то я хотел бы быть летчиком-истребителем.
10. Я ценю в людях осторожность и осмотрительность.
11. Только слабые и трусливые люди выполняют все правила и законы.
12. Я предпочел бы работу, связанную с переменами и путешествиями.
13. Я всегда говорю только правду.
14. Если человек в меру и без вредных последствий употребляет возбуждающие и влияющие на психику вещества – это вполне нормально.
15. Даже если я злюсь, то стараюсь не прибегать к ругательствам.
16. Я думаю, что мне бы понравилось охотиться на львов.
17. Если меня обидели, то я обязательно должен отомстить.
18. Человек должен иметь право выпивать столько, сколько он хочет.
19. Если мой приятель опаздывает к назначенному времени, то я обычно сохраняю спокойствие.
20. Мне обычно затрудняет работу требование сделать ее к определенному сроку.
21. Иногда я перехожу улицу там, где мне удобно, а не там, где положено.
22. Некоторые правила и запреты можно отбросить, если испытываешь сильное сексуальное (половое) влечение.
23. Я иногда не слушаюсь родителей.

А.1 Продовження бланку методики визначення схильності до поведінки, що відхиляється (А. Н. Орел)

24. Если при покупке автомобиля мне придется выбирать между скоростью и безопасностью, то я выберу безопасность.
25. Я думаю, что мне понравилось бы заниматься боксом.
26. Если бы я мог свободно выбирать профессию, то стал бы дегустатором вин.
27. Я часто испытываю потребность в острых ощущениях.
28. Иногда мне так и хочется сделать себе больно.
29. Мое отношение к жизни хорошо описывает пословица: «Семь раз отмерь, один раз отрежь».
30. Я всегда покупаю билеты в общественном транспорте.
31. Среди моих знакомых есть люди, которые пробовали одурманивающие токсические вещества.
32. Я всегда выполняю обещания, даже если мне это невыгодно.
33. Бывает, что мне так и хочется выругаться.
34. Правы люди, которые в жизни следуют пословиц: «Если нельзя, но очень хочется, то можно».
35. Бывало, что я случайно попадал в драку после употребления спиртных напитков.
36. Мне редко удастся заставить себя продолжать работу после ряда обидных неудач.
37. Если бы в наше время проводились бы бои гладиаторов, то бы обязательно в них поучаствовал.
38. Бывает, что иногда я говорю неправду.
39. Терпеть боль назло всем бывает даже приятно.
40. Я лучше соглашусь с человеком, чем стану спорить.
41. Если бы я родился в давние времена, то стал бы благородным разбойником.
42. Если нет другого выхода, то спор можно разрешить и дракой.
43. Бывали случаи, когда мои родители, другие взрослые высказывали беспокойство по поводу того, что я немного выпил.
44. Одежда должна с первого взгляда выделять человека среди других в толпе.
45. Если в кинофильме нет ни одной приличной драки – это плохое кино.
46. Когда люди стремятся к новым необычным ощущениям и переживаниям – это нормально.
47. Иногда я скучаю на уроках.
48. Если меня кто-то случайно задел в толпе, то я обязательно потребую от него извинений.
49. Если человек раздражает меня, то готов высказать ему все, что я о нем думаю.
50. Во время путешествий и поездок я люблю отклоняться от обычных маршрутов.
51. Мне бы понравилась профессия дрессировщика хищных зверей.

А.2 Продовження бланку методики визначення схильності до поведінки, що відхиляється (А. Н. Орел)

- 52.Если уж ты сел за руль мотоцикла, то стоит ехать только очень быстро.
- 53.Когда я читаю детектив, то мне часто хочется, чтобы преступник ушел от преследования.
- 54.Иногда я просто не могу удержаться от смеха, когда слышу неприличную шутку.
- 55.Я стараюсь избегать в разговоре выражений, которые могут смутить окружающих.
- 56.Я часто огорчаюсь из-за мелочей.
- 57.Когда мне возражают, я часто взрываюсь и отвечаю резко.
- 58.Мне больше нравится читать о приключениях, чем о любовных историях.
- 59.Чтобы получить удовольствие, стоит нарушить некоторые правила и запреты.
- 60.Мне нравится бывать в компаниях, где в меру выпивают и веселятся.
- 61.Меня раздражает, когда девушки курят.
- 62.Мне нравится состояние, которое наступает, когда в меру и в хорошей компании выпьешь.
- 63.Бывало, что у меня возникало желание выпить, хотя я понимал, что сейчас не время и не место.
- 64.Сигарета в трудную минуту меня успокаивает.
- 65.Мне легко заставить других людей бояться меня, и иногда ради забавы я это делаю.
- 66.Я смог бы своей рукой казнить преступника, справедливо приговоренного к высшей мере наказания.
- 67.Удовольствие – это главное, к чему стоит стремиться в жизни.
- 68.Я хотел бы поучаствовать в автомобильных гонках.
- 69.Когда у меня плохое настроение, ко мне лучше не подходить.
- 70.Иногда у меня бывает такое настроение, что я готов первым начать драку.
- 71.Я могу вспомнить случаи, когда я был таким злым, что хватал первую попавшуюся под руку вещь и ломал ее.
- 72.Я всегда требую, чтобы окружающие уважали мои права.
- 73.Мне понравилось бы прыгать с парашютом.
- 74.Вредное воздействие на человека алкоголя и табака сильно преувеличивают.
- 75.Я редко даю сдачи, даже если кто-то ударит меня.
- 76.Я не получаю удовольствия от ощущения риска.
- 77.Когда человек в пылу спора прибегает к «сильным» выражениям – это нормально.
- 78.Я часто не могу сдерживать свои чувства.
- 79.Бывало, что я опаздывал на уроки.
- 80.Мне нравятся компании, где все подшучивают друг над другом.
- 81.Секс должен занимать в жизни молодежи одно из главных мест.

А.3 Продовження бланку методики визначення схильності до поведінки, що відхиляється (А. Н. Орел)

82. Часто я не могу удержаться от спора, если кто-то не согласен со мной.
83. Иногда случалось, что я не выполнял домашнее задание.
84. Я часто совершаю поступки под влиянием минутного настроения.
85. Мне кажется, что я не способен ударить человека.
86. Люди справедливо возмущаются, когда узнают, что преступник остался безнаказанным.
87. Бывает, что мне приходится скрывать от взрослых некоторые свои поступки.
88. Наивные простаки сами заслуживают того, чтобы их обманывали.
89. Иногда я бываю так раздражен, что стучу по столу кулаком.
90. Только неожиданные обстоятельства и чувство опасности позволяют мне по-настоящему проявить себя.
91. Я бы попробовал какое-нибудь одурманивающее вещество, если бы твердо знал, что это не повредит моему здоровью и не повлечет наказания.
92. Когда я стою на мосту, то меня иногда так и тянет прыгнуть вниз.
93. Всякая грязь меня пугает или вызывает сильное отвращение.
94. Когда я злюсь, то мне хочется кого-нибудь ударить.
95. Я считаю, что люди должны полностью отказаться употребления спиртных напитков.
96. Я бы мог на спор влезть на высокую фабричную трубу.
97. Временами я не могу справиться с желанием причинить боль другим людям.
98. Я мог бы после небольших предварительных объяснений управлять вертолетом.

Женский вариант

1. Я стремлюсь в одежде следовать самой современной моде или даже опережать ее.
2. Бывает, что я откладываю на завтра то, что должна сделать сегодня.
3. Если бы была такая возможность, то я бы с удовольствием пошла служить в армию.
4. Бывает, что иногда я ссорюсь с родителями.
5. Чтобы добиться своего, девушка иногда может и подрасться.
6. Я бы взялась за опасную для здоровья работу, если бы за нее хорошо платили.
7. Иногда я ощущаю такое сильное беспокойство, что просто не могу усидеть на месте.
8. Я иногда люблю посплетничать.
9. Мне нравятся профессии, связанные с риском для жизни.
10. Мне нравится, когда моя одежда и внешний вид раздражают людей старшего поколения.
11. Только глупые и трусливые люди выполняют все правила и законы.

А.4 Продовження бланку методики визначення схильності до поведінки, що відхиляється (А. Н. Орел)

12. Я предпочла бы работу, связанную с переменами и путешествиями, даже если она опасна для жизни.
13. Я всегда говорю только правду.
14. Если человек в меру и без вредных последствий употребляет возбуждающие и влияющие на психику вещества – это нормально.
15. Даже если я злюсь, то стараюсь никого не ругать.
16. Я с удовольствием смотрю боевики.
17. Если меня обидели, то я обязательно должна отомстить.
18. Человек должен иметь право выпивать, сколько он хочет и где он хочет.
19. Если моя подруга опаздывает к назначенному времени, то я обычно сохраняю спокойствие.
20. Мне часто бывает трудно сделать работу к точно определенному сроку.
21. Иногда я перехожу улицу там, где мне удобно, а не там, где положено.
22. Некоторые правила и запреты можно отбросить, если чего-нибудь сильно хочешь.
23. Бывало, что я не слушалась родителей.
24. В автомобиле я больше ценю безопасность, чем скорость.
25. Я думаю, что мне понравилось бы заниматься каратэ или похожим видом спорта.
26. Мне бы понравилась работа официантки в ресторане.
27. Я часто испытываю потребность в острых ощущениях.
28. Иногда мне так и хочется сделать себе больно.
29. Мои отношения к жизни хорошо описывает пословица: «Семь раз отмерь, один раз отрежь».
30. Я всегда плачу за проезд в общественном транспорте.
31. Среди моих знакомых есть люди, которые пробовали одурманивающие токсические вещества.
32. Я всегда выполняю обещания, даже если мне это не выгодно.
33. Бывает, что мне так и хочется выругаться.
34. Правы люди, которые в жизни следуют пословице: «Если нельзя, но очень хочется, то можно».
35. Бывало, что я случайно попадала в неприятную историю после употребления спиртных напитков.
36. Я часто не могу заставить себя продолжать какое-либо занятие после обидной неудачи.
37. Многие запреты в области секса старомодны и их можно отбросить.
38. Бывает, что иногда я говорю неправду.
39. Терпеть боль назло всем бывает даже приятно.
40. Я лучше соглашусь с человеком, чем стану спорить.

А.5 Продовження бланку методики визначення схильності до поведінки, що відхиляється (А. Н. Орел)

- 41.Если бы я родилась в древние времена, то стала бы благородной разбойницей.
- 42.Добиваться победы в споре нужно любой ценой.
- 43.Бывали случаи, когда мои родители, другие взрослые высказывали беспокойство по поводу того, что я немного выпила.
- 44.Одежда должна с первого взгляда выделять человека среди других в толпе.
- 45.Если в фильме нет ни одной приличной драки – это плохое кино.
- 46.Бывает я скучаю на уроках.
- 47.Если меня кто-то случайно задел в толпе, то я обязательно потребую от него извинений.
- 48.Если человек раздражает меня, то я готова высказать ему все, что о нем думаю.
- 49.Во время путешествий и поездок я люблю отклоняться от обычных маршрутов.
- 50.Мне бы понравилась профессия дрессировщицы хищных зверей.
- 51.Мне нравится ощущать скорость при быстрой езде на автомобиле и мотоцикле.
- 52.Когда я читаю детектив, то мне часто хочется, чтобы преступник ушел от преследования.
- 53.Бывает, что я с интересом слушаю неприличный, но смешной анекдот.
- 54.Мне нравится иногда смущать и ставить в неловкое положение окружающих.
- 55.Я часто огорчаюсь из-за мелочей.
- 56.Когда мне возражают, я часто взрываюсь и отвечаю резко.
- 57.Мне больше нравится читать о кровавых преступлениях или о катастрофах.
- 58.Чтобы получить удовольствие, стоит нарушить некоторые правила и запреты.
- 59.Мне нравится бывать в компаниях, где в меру выпивают и веселятся.
- 60.Я считаю вполне нормальным, если девушка курит.
- 61.Мне нравится состояние, которое наступает, когда выпьешь в меру и в хорошей компании.
- 62.Бывало, что у меня возникало желание выпить, хотя я понимала, что сейчас не время и не место.
- 63.Сигарета в трудную минуту меня успокаивает.
- 64.Некоторые люди побаиваются меня..
- 65.Я бы хотела присутствовать при казни преступника, справедливо приговоренного к высшей мере наказания..
- 66.Удовольствие – это главное, к чему стоит стремиться в жизни.
- 67.Если бы могла, то с удовольствием поучаствовала бы в автомобильных гонках.
- 68.Когда у меня плохое настроение, ко мне лучше не подходить.

А.6 Продовження бланку методики визначення схильності до поведінки, що відхиляється (А. Н. Орел)

69. Иногда у меня бывает такое настроение, что я готова первым начать драку.
70. Я могу вспомнить случаи, когда я настолько разозлилась, что хватала первую попавшуюся под руку вещь и ломала ее.
71. Я всегда требую, чтобы окружающие уважали мои права.
72. Мне бы хотелось из любопытства прыгнуть с парашютом.
73. Вредное воздействие алкоголя и табака на человека сильно преувеличивают.
74. Счастливы те, кто умирают молодыми.
75. Я получаю удовольствие, когда немного рискую.
76. Когда человек в пылу спора прибегает к ругательствам – это допустимо.
77. Я часто не могу сдерживать свои чувства.
78. Бывало, что я опаздывала на уроки.
79. Мне нравятся компании, где все подшучивают друг над другом.
80. Секс должен занимать в жизни молодежи одно из главных мест.
81. Часто я не могу удержаться от спора, если кто-то не согласен со мной.
82. Иногда случалось, что я не выполняла школьное домашнее задание.
83. Я часто совершаю поступки под влиянием минутного настроения.
84. Бывают случаи, когда я могу ударить человека.
85. Люди справедливо возмущаются, когда узнают, что преступник остался безнаказанным.
86. Бывает, что мне приходится скрывать от взрослых некоторые свои поступки.
87. Наивные простаки сами заслуживают того, чтобы их обманывали.
88. Иногда я бываю так раздражена, что громко кричу.
89. Только неожиданные обстоятельства и чувство опасности позволяют мне по-настоящему проявить себя.
90. Я бы попробовал какое-нибудь одурманивающее вещество, если бы твердо знала, что это не повредит моему здоровью и не повлечет наказания.
91. Когда я стою на мосту, то меня иногда так и тянет прыгнуть вниз.
92. Всякая грязь меня пугает или вызывает сильное отвращение.
93. Когда я злюсь, то мне хочется громко обругать виновника моих неприятностей.
94. Я думаю, что люди должны отказаться от всякого употребления спиртных напитков.
95. Я бы с удовольствием покатила бы на горных лыжах с крутого склона.
96. Иногда, если кто-то причиняет мне боль, то это бывает даже приятно.
97. Я бы с удовольствием занималась в бассейне прыжками с вышки.
98. Мне иногда не хочется жить.
99. Чтобы добиться успеха в жизни, девушка должна быть сильной и уметь постоять за себя.
100. По-настоящему уважают только тех людей, кто вызывает у окружающих страх.

А.7 Продовження бланку методики визначення схильності до поведінки, що відхиляється (А. Н. Орел)

101. Я люблю смотреть выступления боксеров.
102. Я могу ударить человека, если решу, что он серьезно оскорбил меня.
103. Я считаю, что уступить в споре – это значит показать свою слабость.
104. Мне нравится готовить, заниматься домашним хозяйством.
105. Если бы я могла прожить жизнь заново, то я бы хотела стать мужчиной, а не женщиной.
106. В детстве мне хотелось стать актрисой или певицей.
107. В детстве я была всегда равнодушна к игре в куклы.

Додаток Б

Модифікований опитувальник Д. Джонгвард (бланк методики)

1. Я разъясняю людям причины, по которым моя работа не сделана.
2. Я переживаю по поводу чего-либо (из-за того, что кто-то сделал или сказал мне, или из-за того, что я сам сделал или сказал).
3. Я опаздываю на работу или на встречу с кем-либо.
4. Я требую, чтобы люди делали то, что я говорю.
5. Я заполняю предложенные мне анкеты и не отказываюсь отвечать на вопросы, если нужно дать информацию (например, в социологическом опросе).
6. Я делаю то, что говорит начальник, даже если это трудно сделать.
7. Я передаю слухи.
8. Я чувствую вину по поводу чего-либо (невыполнения работы в срок, опоздания, слишком жестких требований, предъявляемых мной в работе и т.п.).
9. Я пользуюсь тем, что подсказывает мне интуиция, не задерживаясь на сборе фактов.
10. Я радуюсь новому и необычному (непривычной еде, одежде, смене устоявшегося порядка, места и т.д.).
11. Я советую больному человеку обратиться к врачу или отдохнуть день-другой.
12. Я настаиваю, чтобы делалось по-моему, как я хочу.
13. Я чувствую, что мой долг – использовать свои знания и силу для защиты других, менее сильных людей.
14. Я говорю о вещах, в которых совсем не разбираюсь.
15. Зная о неготовности того, чего я жду, и многократно переспрашиваю, не готово ли это досрочно.
16. Я нахожу пути, чтобы сделать скучную работу интересной.
17. Я сдерживаю обещания, даже если мне это не выгодно.
18. Я четко и ясно передаю другим людям суть того, что и хочу сообщить.
19. Я чувствую, что что-то необычное должно произойти до того, как это случается.
20. Я внимательно анализирую имеющиеся факты перед тем, как принять решение.
21. Я говорю или думаю что-либо типа: «что бы ты делал без меня».
22. Я открыто и непосредственно выражаю свои чувства и живо реагирую на происходящее.
23. Я говорю только правду.
24. Я поправляю подчиненных, когда они не соблюдают установленные правила.
25. Я ясно соображаю, как добиться своего, направляя поведение других в нужное мне русло.
26. Я сохраняю спокойствие, когда накаляется атмосфера.

Б.1 Продовження бланку модифікованого опитувальника Д.Джонгварда.

- 27.Я прихожу на помощь коллегам, подчиненным или начальнику, оказавшимся в затруднительном положении,
- 28.Я чувствую себя обиженным и ухожу, чтобы побыть наедине с собой.
- 29.Я вступаю в спор, отстаивая свои убеждения и принципы.
- 30.У меня бывают мысли, которыми я не хотел бы делиться с другими.
- 31.Я прерываю работу для физической разминки и чувствую истинное наслаждение, разминая мышцы и расслабляясь.
- 32.Я говорю «пожалуйста» и «спасибо».
- 33.Я говорю или думаю что-то типа: «Я сделаю это за них, нельзя рассчитывать, что они справятся с этим сами».
- 34.Я апеллирую к фактам, обрисовываю фактическое положение дел, когда человек нуждается в поддержке и утешении.
- 35.Я беру последнее оставшееся пирожное или другую вкусную вещь из того, что принесли к чаю.
- 36.Я собираю необходимую информацию и затем подключаю «шестое чувство», интуицию, чтобы дать точную интерпретацию.
- 37.Я помогаю коллегам в случае необходимости, даже если они меня об этом не просят.
- 38.Я настаиваю, чтобы люди заботились о себе, например, чтобы тепло одевались в холодную погоду или брали зонт, если ожидается дождь.
- 39.Я чувствую, что должен добиться совершенства в том, что я делаю.
- 40.Я по выражению лица или другим особенностям поведения человека заранее знаю, что он скажет или сделает.
- 41.Разозлившись, я раздражаюсь и выхожу из себя.
- 42.Я прямо высказываю людям, когда они не выполняют работу должным образом.
- 43.Я устанавливаю нормативы для надлежащего выполнения работы.
- 44.Я завершаю, за день все, что сегодня предполагалось сделать.

Додаток В

Опитувальник К. Томаса

(бланк методики)

1.
 - А. Иногда я предоставляю возможность другим взять на себя ответственность за решение спорного вопроса.
 - Б. Чем обсуждать то, в чем мы расходимся, я стараюсь обратить внимание на то, с чем мы оба не согласны.
2.
 - А. Я стараюсь найти компромиссное решение.
 - Б. Я пытаюсь уладить дело, учитывая интересы другого и мои.
3.
 - А. Обычно я настойчиво стремлюсь добиться своего.
 - Б. Я стараюсь успокоить другого и сохранить наши отношения.
4.
 - А. Я стараюсь найти компромиссное решение.
 - Б. Иногда я жертвую своими собственными интересами ради интересов другого человека.
5.
 - А. Улаживая спорную ситуацию, я все время стараюсь найти поддержку у другого.
 - Б. Я стараюсь сделать все, чтобы избежать напряженности.
6.
 - А. Я пытаюсь избежать возникновения неприятностей для себя.
 - Б. Я стараюсь добиться своего.
7.
 - А. Я стараюсь отложить решение спорного вопроса с тем, чтобы со временем решить его окончательно.
 - Б. Я считаю возможным уступить, чтобы добиться другого.
8.
 - А. Обычно я настойчиво стремлюсь добиться своего.
 - Б. Я первым делом стараюсь ясно определить то, в чем состоят все затронутые интересы и вопросы.
9.
 - А. Думаю, что не всегда стоит волноваться из-за каких-то возникающих разногласий.
 - Б. Я предпринимаю усилия, чтобы добиться своего.
10.
 - А. Я твердо стремлюсь достичь своего.
 - Б. Я пытаюсь найти компромиссное решение.
11.
 - А. Первым делом я стараюсь ясно определить то, в чем состоят все затронутые интересы и вопросы.

В.1 Продовження бланку методики опитувальника К. Томаса.

- Б. Я стараюсь успокоить другого и главным образом сохранить наши отношения.
- 12.
- А. Зачастую я избегаю занимать позицию, которая может вызвать споры.
 - Б. Я даю возможность другому в чем-то остаться при своем мнении, если он также идет мне навстречу.
- 13.
- А. Я предлагаю среднюю позицию.
 - Б. Я настаиваю, чтобы было сделано по-моему.
- 14.
- А. Я сообщаю другому свою точку зрения и спрашиваю о его взглядах.
 - Б. Я пытаюсь показать другому логику и преимущества моих взглядов.
- 15.
- А. Я стараюсь успокоить другого и, главным образом, сохранить наши отношения.
 - Б. Я стараюсь сделать все необходимое, чтобы избежать напряженности.
- 16.
- А. Я стараюсь не задеть чувств другого.
 - Б. Я пытаюсь убедить другого в преимуществах моей позиции.
- 17.
- А. Обычно я настойчиво стараюсь добиться своего.
 - Б. Я стараюсь сделать все, чтобы избежать бесполезной напряженности.
- 18.
- А. Если это сделает другого счастливым, я дам ему возможность настоять на своем.
 - Б. Я даю возможность другому в чем-то остаться при своем мнении, если он также идет мне навстречу.
- 19.
- А. Первым делом я стараюсь ясно определить то, в чем состоят все затронутые интересы и спорные вопросы.
 - Б. Я стараюсь отложить решение спорного вопроса с тем, чтобы со временем решить его окончательно.
- 20.
- А. Я пытаюсь немедленно преодолеть наши разногласия.
 - Б. Я стремлюсь к лучшему сочетанию выгод и потерь для всех.
- 21.
- А. Ведя переговоры, я стараюсь быть внимательным к желаниям другого.
 - Б. Я всегда склоняюсь к прямому обсуждению проблемы.
- 22.
- А. Я пытаюсь найти позицию, которая находится посередине между моей позицией и точкой зрения другого человека.
 - Б. Я отстаиваю свои желания.

В.2 Продовження бланку методики опитувальника К. Томаса.

23.

- А. Я озабочен тем, чтобы удовлетворить желания каждого.
- Б. Иногда я представляю возможность другим взять на себя ответственность за решение спорного вопроса.

24.

- А. Если позиция другого кажется ему очень важной, я постараюсь пойти навстречу его желаниям.
- Б. Я стараюсь убедить другого прийти к компромиссу.

25.

- А. Я пытаюсь доказать другому логику и преимущества моих взглядов.
- Б. Ведя переговоры, я стараюсь быть внимательным к желаниям другого.

26.

- А. Я предлагаю среднюю позицию.
- Б. Я почти всегда озабочен тем, чтобы удовлетворить желания каждого из нас.

27.

- А. Я избегаю позиции, которая может вызвать споры.
- Б. Если это сделает другого счастливым, я дам ему возможность настоять на своем.

28.

- А. Обычно я настойчиво стремлюсь добиться своего.
- Б. Улаживая ситуацию, я стараюсь найти поддержку у другого.

29.

- А. Я предлагаю среднюю позицию.
- Б. Думаю, что не всегда стоит волноваться из-за каких-то возникающих разногласий

30.

- А. Я стараюсь не задеть чувств другого.
- Б. Я всегда занимаю такую позицию в спорном вопросе, чтобы мы с другим заинтересованным человеком могли добиться успеха.

Додаток Г

Таблиця результатів дослідження

№	Аутоагр.	Контрол. Р	Турботл. Р	А	Вільне С	Бунт. С	Адапт. С	Я+Т-	Я+Т+	Я- Т-	Я- Т+
1	13	16	16	14	15	20	10	9	4	8	3
2	7	4	18	17	14	13	14	3	5	6	9
3	12	12	13	15	15	15	12	1	7	7	5
4	17	8	7	10	17	12	9	8	6	4	8
5	9	17	13	17	17	17	12	6	4	6	5
6	9	18	14	12	13	14	11	2	6	7	8
7	13	12	14	11	14	14	11	0	8	7	8
8	7	7	16	14	7	6	16	5	4	5	8
9	5	15	15	12	15	15	15	1	6	4	8
10	17	10	10	10	9	11	10	8	5	5	7
11	3	16	15	13	12	12	15	6	7	5	5
12	6	12	16	15	15	14	14	7	3	7	7
13	4	14	15	14	13	14	10	5	4	5	8
14	4							5	3	9	3
15	8							8	3	3	6
16	14							10	6	6	4
17	15							6	6	4	6
18	14							1	8	5	8
19	14							7	3	5	9
20	17							0	7	6	10
21	10							5	6	4	9
22	12							8	4	5	6
23	9							3	6	7	8
24	6							0	8	8	8
25	2							3	7	5	9
26	12							10	4	7	2
27	11							1	5	5	10
28	8							8	6	5	9

Г.1 Продовження таблиці результатів дослідження

29	9							4	6	6	6
30	7							7	5	4	4
31	15							9	9	3	6
32	10							11	6	5	2
33	14							11	5	6	5
34	10							8	6	5	4
35	10							2	6	7	6
36	16	14	16	14	15	19	10				
37	10	8	8	10	18	13	14				
38	12	14	15	14	16	16	12				
39	13	14	9	17	14	21	13				
40	15	10	11	14	12	12	10				
41	5	6	8	6	14	13	12				
42	13	15	13	16	19	18	9				
43	10	14	12	13	15	15	8				
44	9	14	13	14	18	15	15				
45	8	10	7	14	9	8	8				
46	5	13	9	15	13	15	13				
47	16	15	16	14	16	19	10				
48	15	11	13	14	18	16	15				
49	12	18	14	15	15	17	16				
50	9	14	21	16	14	15	10				
51	14	13	16	16	16	19	17				
52	17	13	11	11	8	14	8				
53	13	12	10	13	15	16	13				
54	10	13	18	13	17	16	10				
55	9	13	11	16	12	15	14				
56	12	12	12	15	8	11	14				
57	9	13	21	17	12	15	11				
58	11	15	13	16	9	14	15				
59	4	7	15	10	12	8	12				

Г.2 Продовження таблиці результатів дослідження

Примітки

1. Аутоагр. – рівень аутоагресивності.
2. Контрол. Р. – Контролюючий Р.
3. Турботл. Р – Турботливий Р.
4. Бунт. С – Бунтівне С.
5. Адапт. С. – Адаптивне С.

Додаток Д

Програма корекції

Я О'кей + ты О'кей = ми О'кей

Дана корекційна програма розрахована на групову роботу для трьох осіб 13-14 років. Також має рекомендації щодо особливостей її застосування при індивідуальній роботі. Вона має 5 занять, тривалість кожного - 1,5 години.

Заняття 1. «Я та мої стани»

Ціль: сформувати інший погляд на себе, свої стани та свою поведінку.

Обладнання: 4 листка А3, сірники, таблички з его-станами, маркери / олівці.

Хід роботи:

1) *Знайомство (15 хв.)*. Тренер представляється групі, говорить вступне слово і пропонує гру.

Гра «Я ніколи не ...». Перший гравець каже: «Мене звать... Я ніколи не...». Далі він називає те, що ніколи не робив у своєму житті (гра на чесність). Припустимо, гравець сказав «Я ніколи не їв ананаси». Всі гравці, які їли ананаси, повинні дати йому по одному сірнику. Потім хід переходить до іншого гравця, і він називає те, що ніколи не робив. Завдання кожного гравця назвати щось таке, що він ніколи не робив, а всі або більшість присутніх робили. Переможцем називають того, хто після проходження "n" кількості кіл буде мати більшість сірників.

2) *Правила групи (10 хв.)*. Групі пропонується скласти правила та записати їх на лист А3. Спочатку та вкінці тренер пропонує деякі свої:

- 1) Звернення на "ти";
- 2) Конфіденційність всього, що відбувається;
- 3) Щирість;
- 4) Повага до мовця;
- 5) Виключення телефонів.
- 6) Правило піднятої руки.

Д.1 Продовження програми корекції Я О'кей + ты О'кей = ми О'кей

7) Я – О'кей; Ти – О'кей.

3) *"Малюнок типових персонажів" (15 хв.)*. Тренер оголошує, що зараз буде малювання, об'єднує всіх у трійки та дає кожній трійці по аркушу А-3 та олівці / маркери. Проголошує завдання: обговорити поведінку і зобразити того персонажа, який дістанеться команді. Після оголошення завдання всі 3 команди отримують аркуш з якоюсь назвою: "Батько", "Дорослий", "Дитина". Після малювання тренер плавно переходить до ідеї, що в кожному з нас є усі ці персонажі, сказати, що це називається его-станами пояснити основну їх функцію, навести приклади. Обговорюючи це з дітьми, слід порозпитувати, які слова, тон голоса, жести, положення тіла, вираз обличчя на думку групи має кожен з его-станів. У випадку індивідуальної роботи, дитина сама малює всіх трьох персонажів, вголос проговорюючи те, що саме вона малює в даний момент і чому.

4) *Вправа 1 (10-15 хв.)*. Кожен учасник пише по одному прикладу на кожен з цих трьох способів (Батько, Дорослий, Дитина) своєї поведінки, думок і почуттів за останню добу. Після того, як вони це записали, обов'язково повинно відбутися групове обговорення цього.

5) *Вправа 2 (15-20 хв.)*. Кожен з учасників повинен згадати себе в кожному з его-станів. Потрібно описати, які думки і почуття вони при цьому відчують. Додаткові питання, які має задати тренер під час обговорення: як підлітки ставляться при цьому до себе? Кого нагадує поведінка в Р?

6) *Вправа 3 (10 хв.)* Кожен каже по одному мінусу та плюсу кожного его-стану.

7) *Закінчення заняття (5-10 хв.)*. Кожен з учасників повинен розказати, що нового він дізнався сьогодні, що з цього було цінного, чи сподобалось йому сьогоднішнє заняття.

Д.2 Продовження програми корекції Я О'кей + ты О'кей = ми О'кей

Заняття 2. «Я та мої стани»

Ціль: закріпити знання про его-стани.

Обладнання: листики-жеребки з его-станами; листики-жеребки з транзакціями, таблички з его-станами.

Хід роботи:

1) *Вправа 1. Привітання (10 хв.).* Кожен вітає групу з позиції конкретного его-стану (з того, який випаде за жеребом). Усі інші учасники повинні визначити, з чиєї позиції було зроблено привітання, які інтонації, жести, поза, слова дозволили їм це зробити.

2) *Обговорення (10 хв.)* того, чи використовували вони отримані знання між заняттями, як і в чому їм це допомогло тощо.

3) *Вправа 2 (20 хвилин).* Учасники повинні програти ситуації транзакцій з его-станів, посилаючи транзактний стимул в інший его-стан. (В-В; Д-Д; Р-Д; Д-Р). Підлітки програють по декілька ситуацій, посилаючи стимул згідно з отриманим варіантом транзакції, реакцію ж отримують в залежності від того, яка транзакція випала іншому учаснику. Обговорити, чи приємно їм було отримувати транзакції і чому так вийшло. Серед сценаріїв можуть бути такі: "В автобусі" (контролер звертається до пасажиру, що, на його думку, не сплатив, однак у пасажира квиток є); продавець Оріфлейм і небажаючий купувати перехожий; Лисиця і Колобок; мати і батько обговорюють розбалуваного сина; бабусі обговорюють, як було круто жити в СРСР. При індивідуальній роботі цю вправу не проводити.

4) *Вправа 3 (15-20 хв.).* Психолог пропонує кожному намалювати свою егограму (по горизонталі - его-стану, по вертикалі - стовпчики виразності цього его-стану). Питання: Що хотілося б змінити в цій егограмі? Написати по 5 різних поведінкових актів, які можна було б використовувати від сьогодні для розвитку.

Д.3 Продовження програми корекції Я О'кей + ты О'кей = ми О'кей

5) Підведення підсумків за темою (10 хвилин). Важливо дізнатися, що нового дізналися підлітки, яка цінність цієї інформації; мотивувати використовувати це в подальшому житті.

Заняття 3. «Я та інші»

Мета: сформувати позитивне ставлення до себе та інших (Я+Т+)

Обладнання: таблички з осями життєвих позицій, листочки-жеребки з життєвими позиціями.

Хід роботи:

1) *Вправа 1. Привітання (5 хв.)*. Для розминки кожен вітає групу з позиції конкретного еґо-стану (з того, з яким він прийшов). Усі інші учасники повинні визначити, з чийої позиції було зроблено привітання, які інтонації, жести, поза, слова дозволили їм це зробити.

2) *Вступне слово (демонстрація) (5 хвилин)*: Психолог наводить приклади позицій за допомогою мови. Можна поставити для себе 4 стільці, сідати на кожний, представлятися різними іменами і говорити з різних позицій (Я+, Я-, Т+, Т-). Інший варіант – кожен з учасників сідає на стілець по черзі (після тренера, що показує). Спочатку всі сідають на один стілець (Я+), потім на Я-, потім на Т+ та на Т-. Після цього плавно перевести, що існує 4 життєвих позиції, що виходять з позитивного або негативного відношення до себе та до інших.

3) *Вправа 2 (10 хв.)*. Попросити підлітків навести приклади з літератури / фільмів на кожне з життєвих позицій. В залежності від обраних персонажів, назвати кожну життєву позицію його ім'ям, так в майбутньому і озвучувати (наприклад, Я-Т+ – Червона Шапочка).

4) *Вправа 3 (15-20 хв.)*. Усі учасники за жеребом витягують ту чи іншу життєву позицію. Програти ситуацію з тією, що випала. Приклади ситуацій:

Д.4 Продовження програми корекції Я О'кей + ты О'кей = ми О'кей

покупець і продавець; вчитель і учень, дитина (хоче піти погуляти з друзями) і батько (що не хоче відпускати, доки дитина не зробить домашнє завдання). Також можна використовувати ті ситуації, що запропонують діти.

5) *Вправа 4. (15-20 хв.)*. Тренер просить учасників намалювати осі (Т+ Т – по вертикалі, Я- Я+ – по горизонталі). Кожен учасник повинен буде показати, скільки часу щодня він проводить в кожному квадранті. Питання: Які обставини, за яких ви схильні входити в кожен квадрант? Що ви зазвичай робите, говорите і відчуваєте, коли перебуваєте в кожному квадранті? Який его-стан превалює в кожному з них? Які его-стани це викликає у інших значущих? Дивлячись на малюнок, що б ви хотіли змінити тут? Привести до думки, що життєві позиції та его-стани пов'язані між собою. Мотивувати їх на те, що потрібно свідомо приймати позицію Я+Т+.

6) *Підведення підсумків за темою (10 хв.)*. Важливо дізнатися, що нового дізналися підлітки, яка цінність цієї інформації; мотивувати використовувати це в подальшому житті.

Заняття 4. «Погладьте мене»

Мета: сформувати навички погладжувань, самопогладжувань, вміння просити погладжування.

Матеріали: листочки, ручки.

Хід роботи:

1) *Привітання (5 хв)*. Учасники діляться думками з приводу минулого заняття, досвідом використання отриманих знань, але вони повинні не тільки поділитися цим, але і похвалити себе за це, або за щось інше (вчинок, риса характеру, щось у зовнішності). Психолог, якщо виникають проблеми з самопогладжуванням, підказує навідними питаннями.

2) *Запитання до підлітків (15-20 хв.)*: що таке похвала? Яка улюблена похвала є у них? Як саме це відбувається і за що саме це відбувається?

Д.5 Продовження програми корекції Я О'кей + ты О'кей = ми О'кей

Підвести до того, що похвала може бути за щось, а може бути незважаючи ні на що. Потім психолог повинен довести до ідеї, що похвала може бути за щось добре, а за щось погане – покарання. Розпитати про види покарань. Звести все до того, що і покарання, і похвала – це все погладжування. Пояснити, що люди прагнуть не до похвали, а до погладжувань, причому якщо не виходить отримувати позитивні (похвала), то влаштовують і негативні (покарання). Запитати, навіщо нам взагалі потрібні погладжування? Запитати, як вони домагаються погладжувань? Розповісти підліткам про те, що погладжування (позитивні) можна отримати трьома способами: роздавати погладжування і отримувати їх у відповідь; просити погладжувань; самому гладити себе.

3) *Вправа 1 (15 хв.)*. Під час цієї вправи психолог навчає роздавати погладжування. Проходить це по колу, починаючи з психолога. Після вправи – питання: в якому его-стани при "даванні" вони знаходились; в якому – при "прийнятті"? Яке з отриманих погладжувань підліток очікував отримати? Яких погладжувань він не очікував? Які погладжування йому сподобалися? Які не сподобалися? Чи були погладжування, які він хотів би отримати, але не отримав? При індивідуальній роботі клієнт дає погладжування психологові, програє ситуацію, що дає їх якійсь близькій значущій персоні.

4) *Вправа 2 (10 хв.)*. Під час цієї вправи психолог навчає просити погладжування. Кожен по черзі проситиме погладжування в інших членів групи. Інші відповідають погладжуванням в тому випадку, якщо вони щиро хочуть його дати. Якщо він не зацікавлений в щирому погладжуванні, хай дасть відповідь: «я не хочу тебе гладити зараз», та не пояснює більше нічого. По закінченні вправи прохач ділиться своїми відчуттями з іншими членами групи. Потім настає черга іншої людини, і все починається знову. При індивідуальній роботі клієнт просить погладжування у психолога, програє ситуацію, що просить їх у якоїсь близької значущої персоні.

Д.6 Продовження програми корекції Я О'кей + ты О'кей = ми О'кей

5) *Вправа 3 (15 хвилин)*. Учасники індивідуально заповнюють табличку, що складається з питань "Як часто ви даєте іншим позитивні / негативні погладжування", "Як часто ви приймаєте позитивні / негативні погладжування", "Як часто ви просите про позитивні / негативні погладжування", "Як часто ви відмовляєте у позитивних / негативних погладжуваннях, яких від вас чекають?". та ранжованих відповідей "ніколи", "рідко", "часто", "доволі часто", "дуже часто", "завжди". Питання до кожного з учасників: що вам подобається у вашому профілі? Якщо щось не подобається, то що хотілося б змінити в ньому? Підліток повинен привести по 5 прикладів на зміну кожного з пунктів.

б) *Підведення підсумків за темою (10 хв.) та зворотній зв'язок*. При обговоренні, чого нового учасники дізналися сьогодні, кожен робить самопогладжування, наприклад "я сьогодні був дуже уважним, щирим, активним" та ін. Якщо підліток не може цього зробити одразу, то він повинен звернутися по допомогу до групи.

Заняття 5. "А я вмю злитися по-різному!"

Мета: сформувані оптимальний спосіб вираження агресії.

Обладнання: картки з ситуаціями для програвання.

Хід роботи:

1) *Привітання (5 хв)*. Учасники діляться думками з приводу минулого заняття, досвідом використання отриманих знань. Під час привітання тренер допомагає актуалізувати знання про минулі теми, обговорює, як ми злимося в тому чи іншому его-стані або при тій чи іншій життєвій позиції.

2) *Вправа 1 (25 хвилин)* Психолог каже про те, що зараз всі будемо програвати ситуацію, коли злиться хтось у якомусь его-стані. Спочатку він показує його, всі інші по колу це повторюють, додаючи свою "родзинку" (за бажанням учасника).

Д.7 Продовження програми корекції Я О'кей + ты О'кей = ми О'кей

2) *Вправа 2 (25 хв.)*. Посеред кола ставиться стілець, сідаючи на який учасник переноситься у позицію Я+, Я-, Т+, Т-. Кожен учасник виявляє злість, перебуваючи в цій життєвій позиції. При цьому йде обговорення того, що виявив і чого не виявив учасник (які прояви). Наприкінці кожного кола повинно бути обговорення того, які наслідки бувають у такої злості для того, хто проявляє та для того, на кого проявляють. Обрати оптимальну позицію для прояву злості.

3) *Вправа 3 (25 хв.)*. Тренер пропонує спосіб вираження агресії з его-стану Дорослого та з позиції Я+Т+, що складається з трьох компонентів:

1. "Коли ти ...", "Коли таке відбувається ..."
2. "Я відчуваю ..."
3. Фраза-висновок: "І тоді мені ...", "Тому давай ..." і т.д.

Тренер пропонує картки з попередніх тем, де додається та чи інша ситуація злості (одного з персонажів). Діти програють ситуації, використовуючи формулу, що надав тренер.

4) *Підведення підсумків за темами (10 хв.) та зворотній зв'язок*. При обговоренні, чого нового учасники дізналися сьогодні, кожен робить самопогладжування. Після обговорення тренер мотивує використовувати отримані знання у житті.